

Alina Słomkowska

Prasa, kolportaż i wydawnictwa KPP na Kielecczyźnie

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 10, 45-100

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALINA SŁOMKOWSKA

PRASA, KOLPORTAŻ I WYDAWNICTWA KPP NA KIELECCZYŹNIE

Kolportaż i prasa Komunistycznej Partii Polski (KPP) oraz działalność propagandowa i wydawnicza komunistów na Kielecczyźnie nie doczekała się jeszcze odrębnego opracowania.

Wydany w 1965 *Katalog polskiej prasy rewolucyjnej*, zawierający 774 tytuły pism z lat 1919—1939, przechowywanych w bibliotece Centralnego Archiwum KC PZPR, na czołowym miejscu obejmuje prasę KPP¹. Jest dobra książka i kilka rozpraw M. Meglickiej na temat centralnej prasy Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP)². Brak dotąd monografii o centralnej prasie KPP i niewiele nawet ukazało się przyczynków związanych z tą problematyką³. Nie ma w zasadzie publikacji poświęconych lokalnej prasie KPP, choć o działalności wydawniczej KPP w okręgu krakowskim ukazały się małe rozprawki⁴.

Kielecczyzna posiada niewspółmiernie mało pozycji w naszej historiografii w stosunku do bogatych tradycji związanych z pracą i walką ludu tej ziemi. Znaczenie Kielecczyzny w powstaniach narodowowyzwoleńczych, ruchu ludowym i walkach proletariatu nie znalazło jeszcze dostatecznego wyrazu w literaturze naukowej, a do szczególnie zaniedbanych tematów należą niezwykle interesujące dzieje prasy tego regionu. Zadziwia brak pełnowartościowej monografii naukowej poświęconej działalności KPP na Kielecczyźnie. Mimo sprzyjających warunków i dość bogatych źródeł archiwalnych mamy w naszej historiografii obszerną monografię J. Borkowskiego⁵ o Stronnictwie Ludowym na Kielecczyź-

¹ M. Krych *Polska prasa rewolucyjna 1918—1939. Katalog*, Warszawa 1965.

² M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1929*, Warszawa 1968; M. Meglicka, M. Trzaska „Sztandar Socjalizmu” pierwszy organ Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1962, t. I, s. 284—300; M. Meglicka „Czerwony Sztandar”, „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 1—2, s. 45—51.

³ E. Zajączkowska *Drukarnia KPP w Warszawie*, „Z pola walki” 1958, nr 4, s. 335—337.

⁴ H. Dobrowolski *Z działalności prasowej KPP w okręgu krakowskim*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1958, nr 3, s. 5—21; K. Nowak *Prasa KPP, PPS-Lewicy, lewicy związkowej i NSPP w okręgu krakowskim*, „Prasa Współczesna i Dawna” 1959, nr 1—2 (5—6), s. 167—177.

⁵ J. Borkowski *Stronnictwo Ludowe na Kielecczyźnie w latach 1931—1938*, Warszawa 1968.

nie w latach 1931—1938, a nie ma analogicznego dzieła poświęconego KPP i PPS. Z najpilniejszych potrzeb z tej dziedziny należy wskazać konieczność jak najszybszego ustalenia obsady personalnej i składów osobowych instancji terenowych KPP na Kielecczyźnie. Można wymienić tylko nieliczne przyczynki dotyczące Kielecczyzny z dwudziestolecia międzywojennego. Są to fragmenty większych opracowań lub rozprawy w ramach zbiorowych wydawnictw⁶. Natomiast wiele jest interesujących wydawnictw Wydziału Propagandy KW PZPR o charakterze popularnym⁷ bądź referatów z okazji rocznic związanych z tym okresem⁸. W zestawieniu z publikacjami poświęconymi ruchowi oporu⁹, bogatą literaturą wspomnieniową dotyczącą walki z okupantem¹⁰ oraz opracowaniami

⁶ M. Tamiola *Położenie i walka robotników zakładów ostrowieckich w latach 1925—1926* [w:] *Z dziejów walk masowych klasy robotniczej w Polsce w latach 1918—1939*, Warszawa 1964; J. Hatys, S. Iwaniak *Z dziejów ruchu robotniczego na Kielecczyźnie w latach 1918—1939* [w:] *Z dziejów ziemi kieleckiej (1918—1944)*, Warszawa 1970; W. Rogala *Ich walka. Sylwetki rewolucjonistów kieleckich*, Warszawa 1965; J. Pazdur *Dzieje Kielc 1864—1939*, Warszawa 1971.

⁷ J. Naumiuk *Z dziejów rewolucji 1905—1907 w rejonie Skarżyska*, Kielce 1962; B. Działosz *Z walk rewolucyjnych Kielecczyzny*, Kielce 1954; B. Działosz, J. Hatys *1918—1919 na ziemiach Kielecczyzny*, Kielce 1957; J. Hatys *Komunistyczna Partia Polski w walce z faszystacją Kielecczyzny 1933—1935. W czterdziestą rocznicę KPP*, Kielce 1958.

⁸ M. Tamiola *Ostrowiecka Dzielnicza Komunistycznej Partii Polski*, referat powielany na seminarium historyczne z okazji 50 lat KPP, Kielce—Ostrowiec 1968; A. Tymieniecka *Działalność KPP na Kielecczyźnie 1918—1938*, powielany referat na prawach rękopisu na seminarium historyczne z okazji 50 lat KPP, Kielce—Ostrowiec 1968.

⁹ J. Naumiuk *Z działalności PPR, GL i AL na Kielecczyźnie (1942—1945)*, referat drukowany na sesję popularno-naukową poświęconą 20-leciu PPR, Kielce 1962; B. Hillebrandt *Działania Gwardii i Armii Ludowej na Kielecczyźnie w latach 1939—1945*, Warszawa 1970; B. Hillebrandt *W suchedniowskich i radoszyckich lasach*, Warszawa 1969; B. Hillebrandt *Partyzantka na Kielecczyźnie 1939—1945*, Warszawa 1970; S. Skwarek *Do końca wierni. PPR, GL i AL w Okręgu Radomskim*, Warszawa 1970; S. Skwarek *Ziemia radomska w walce z okupantem (1939—1944)*, Warszawa 1971; R. Nazarewicz *Nad górną Wartą i Pilicą. PPR, GL i AL w okręgu częstochowsko-piotrkowskim w walce z hitlerowskim okupantem (1942—1945)*, Warszawa 1964; W. Ważniewski *Walki partyzanckie nad Nidą 1939—1945. Z dziejów walki podziemnej na ziemi miechowsko-pińczowskiej*, Warszawa 1969.

¹⁰ *Ludzie. Fakty. Refleksje*, oprac. W. Namiotkiewicz i B. Roztropowicz, Warszawa 1963; W. Rogala *Chocza walczy. Wspomnienia żołnierzy GL i AL*, Warszawa 1963; *2 Brygada AL „Swit”. Wspomnienia partyzantów*, Warszawa 1970; M. Moczar *Barwy walki*, Warszawa 1962; M. Janic *Idą partyzanci*, Warszawa 1970; J. Jarosz *Ze wspomnień dowódcy Okręgu Radomskiego GL i AL*, Warszawa 1962; A. Bakalarczyk *Leśne boje*, Warszawa 1963; E. Simbierowicz *Z leśnych mgieł*, Warszawa 1964; J. Sobiesiak *Brygada „Grunwald”*, Warszawa 1966; W. Gołąbek *Bez rozkazu*, Warszawa 1968; J. Pawlak *Pięć lat w szeregach armii podziemnej*, Warszawa 1967; E. Da-

związanymi z okresem Polski Ludowej¹¹, skonstatować należy wyraźny niedobór i białe plamy w historiografii polskiej na temat ziemi kieleckiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Problemy prasy KPP poruszane były na wszystkich zjazdach partyjnych oraz w wydawnictwach centralnych zawsze w powiązaniu z kolportażem i innymi formami działalności propagandowej¹². Do omówienia prasy, kolportażu i wydawnictw KPP na Kielecczyźnie można zgromadzić materiały z zasobów Centralnego Archiwum: KC PZPR, Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach i Archiwów Komitetów Powiatowych PZPR. Najcenniejsze dla tematu są, obok zbiorów prasy i odezów, sprawozdania terenowych i centralnych wydziałów KPP, a m.in. kolejowego, rolnego, wojskowego, technicznego; dokumenty Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach, akta urzędów śledczych i sądowe z Kielc, Radomia i Warszawy oraz relacje byłych członków KPP.

1. POCZĄTKI DZIAŁALNOŚCI PROPAGANDOWO-WYDAWNICZEJ PARTII REWOLUCYJNYCH NA KIELECCZYŹNIE

Geneza prasy komunistycznej wywodzi się z okresu zaborów i składa się ze wspólnych doświadczeń SDKPiL i PPS.

Od chwili swego powstania zarówno SDKPiL, jak i PPS przywiązywały ogromną wagę do wydawnictw i prasy jako głównego instrumentu walki politycznej. Narodzinom obu partii towarzyszyły druki ulotne, organizowanie prze-

browski *Szlakiem Jędrusiów*, Warszawa 1966; E. Wiślicz-Iwańczyk *Echa puszczy jodłowej*, Warszawa 1969; W. Zapora-Kowalski *Przez druty i przesieki*, Warszawa 1968; T. Orkan-Łęcki *Nad wierną rzeką*, Warszawa 1970; S. Biskupski *Chłopczy z ostrowskich lasów*, Łódź 1970; M. Sołtysiak *Chłopczy „Barabasa”*, Warszawa 1971.

¹¹ J. Hatys, Z. Szabat *Niektóre zagadnienia związane z utrwaleniem władzy ludowej w latach 1944—1947 ze szczególnym uwzględnieniem Kielecczyzny*, referat na konferencję poświęconą 20-leciu PPR na Kielecczyźnie, Kielce 1962; S. Iwaniak *Związek Walki Młodych w województwie kieleckim w latach 1943—1948*, Kielce 1963; E. Wójcik *Związek Walki Młodych w Kieleckiem (w latach 1943—1948)*, Kielce 1967; J. Naumiuk *Kształtowanie się władzy ludowej na Kielecczyźnie*, „Z pola walki” 1964, nr 1, s. 47—74; J. Naumiuk *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944—1947*, Lublin 1969; J. Naumiuk *Z dziejów związków zawodowych na Kielecczyźnie 1944—1949*, Warszawa 1969; 1944... *Kielecczyzna w walce o lepsze jutro*, Warszawa 1969; S. Iwaniak *Straty wsi kieleckiej w latach 1939—1945*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1971, nr 13; S. Iwaniak *Udział społeczeństwa Kielecczyzny w zagospodarowywaniu Ziemi Zachodnich w latach 1945—1948*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1971, t. VII; K. Kałuża *Roia PPR w przejęciu, uruchomieniu i odbudowie przemysłu w Kielcach (lata 1945—1946)*, Kielce [1965].

¹² O masową prasę nielegalną, „Czerwony Sztandar” 1931, nr 1; Stary Redaktor *W sprawie prasy partyjnej*, „Nowy Przegląd” nr 8/66 z sierpnia 1933; „Czerwony Sztandar” kończy 35 lat, „Czerwony Sztandar” nr 17 z 30 XII 1937.

rzutów literatury i kolportaż nielegalnych wydawnictw rewolucyjnych w zaborze rosyjskim¹³.

W okresie porozbiorowym na Kielecczyźnie działało wiele różnych organizacji konspiracyjnych, spisków i emisariuszy zajmujących się kolportażem prasy zakazanej przez władze carskie. Kolportaż nielegalnych druków i prasy stanowił w tym czasie integralny składnik oraz jedną z licznych form życia politycznego i przejawów walki przeciw zaborcom.

W ostatnich latach XIX wieku zaczęli przyjeżdżać na teren guberni radomskiej i kieleckiej emisariusze partii rewolucyjnych z zakazanymi przez władze carskie drukami. Tak że pierwsze odezwy i pisma wydawane przez Centralny Komitet Robotniczy Polskiej Partii Socjalistycznej dotarły na ziemię kielecką już na przełomie XIX i XX wieku¹⁴. Z procesem zakładania komórek SDKPiL i PPS na Kielecczyźnie sprzęgnięty był ściśle kolportaż prasy i wydawnictw centralnych. Najwyższe instancje partyjne popierały inicjatywy wydawnicze oparte na lokalnym materiale — składane w drukarniach centralnych — przeznaczone specjalnie na ten teren, a równoległe powstające organizacje próbowały same litografować własne odezwy na miejscowy użytek¹⁵. W 1900 r. po raz

¹³ SDKPiL. *Materiały i dokumenty*, t. II, Warszawa 1962, s. 12, 16, 21—22, 133, 17; K. Pietkiewicz *O czasach pepesowskich i przedpepesowskich słów kilka*, [w:] *Księga pamiątkowa PPS. W trzydziestą rocznicę*, Warszawa 1923, s. 35—37; J. Rutkiewicz *Pierwsza drukarnia kijowska* [w:] *Księga pamiątkowa PPS...*, s. 106—110; M. Paszkowska *Ekspedycja i kolportaż „bibuiy”* [w:] *Księga pamiątkowa PPS...*, s. 111—113.

¹⁴ Centralna prasa PPS zaczęła docierać do Radomia na początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku. W 1897 radomska organizacja PPS otrzymała do rozkolportowania 346 egz. „Robotnika”, 194 egz. „Przedświtu”, 46 egz. „Światła”, 20 egz. „Górnika”, 18 egz. wydawnictw naukowych i 300 broszur agitacyjnych. W latach 1898—1901 zasięg kolportażu prasy i druków socjalistycznych rozszerzył się poza Radom i okolice, na Kielce, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski, Iłżę. I. Boerner *Republika Ostrowiecka. Karta z dziejów rewolucji 1905—1906*, CA KC PZPR, 76/I-58; M. Malinowski *Początek i rozwój organizacji PPS w Radomiu i okolicy* [w:] *Księga pamiątkowa PPS...*, s. 90, 93—95.

¹⁵ W lipcu 1897 radomski KR PPS wydał nielegalnie hektograficzną jednodniówkę pt. *Radomianin*, a następnie we wrześniu 1899 także pt. *Radomianin — jeden numer lokalnego pisma*, w łącznym nakładzie 775 egz. W latach 1902—1903 w Radomiu wydawano prawdopodobnie 2 numery lokalnego organu KR PPS pt. „Wici”.

W tajnej drukarni „Robotnika” specjalnie dla Ostrowca Świętokrzyskiego i okolicy wydany został nielegalnie w styczniu 1902 „Kurierek Ostrowiecki” w nakładzie 600 egz., poświęcony wyłącznie aktualnej sytuacji w zakładach przemysłowych Ostrowca Świętokrzyskiego, Ćmielowa i Skarżyska. („Kurierek Ostrowiecki” ze stycznia 1902; CA KC PZPR, 76/I-58, k. 35; Z. Kormanowa *Materiały do bibliografii druków socjalistycznych na ziemiach polskich w latach 1866—1918*, Warszawa 1949, s. 31, 64—65). Również w tajnej krajowej drukarni PPS wydana została odezwa Ostrowieckiego Komitetu Robotniczego PPS do robotników Ostrowca Świętokrzyskiego na jesieni 1903 (w listopadzie). Jednocześnie KR PPS w Ostrowcu Świętokrzyskim

pierwszy na 1 Maja na Kielecczyźnie — w Radomiu — pojawiły się odezwy i załopotał samotnie wywieszony przez garbarzy — czerwony sztandar¹⁶. W latach 1902—1903 w kilku miasteczkach guberni radomskiej rozlepiono pierwsze, nieliczne jeszcze odezwy pierwszomajowe. Te sporadyczne wystąpienia nie odegrały większej roli, gdyż nie miały większego zasięgu. Dopiero w latach późniejszych nastąpił intensywny rozwój działalności propagandowej i wydawniczej SDKPiL i PPS na terenie całego zaboru rosyjskiego, w tym również na ziemiach guberni radomskiej i kieleckiej.

Początki działalności propagandowej i wydawniczej partii rewolucyjnych na Kielecczyźnie związane były ściśle z wydarzeniami lat 1904—1905 na terenach guberni radomskiej i kieleckiej.

Wybuch wojny rosyjsko-japońskiej uruchomił konspiracyjną działalność propagandową i wydawniczą SDKPiL i PPS na wielką skalę w związku z prowadzonymi przez obie partie kampaniami antywojennymi i antymobilizacyjnymi. ZG SDKPiL i CKR PPS rozpoczęły druk antycarskich odezw adresowanych do polskich rekrutów i rezerwistów. Wydawały specjalne apele skierowane do żołnierzy rosyjskich. Stopniowo coraz więcej prasy i odezw centralnych napływało do guberni radomskiej i kieleckiej, przyczyniając się do wzrostu nastrojów patriotycznych i wzniesienia się fali rewolucyjnej. Tym samym rozszerzał się zasięg kolportowanych wydawnictw, ogarniając nowe miasteczka i wsie Kielecczyzny¹⁷. Na murach domów i płotach — niezależnie od siebie organizacje SDKPiL, PPS i Bundu — rozklejały swoje centralne odezwy antywojenne. Działalność ta nasilała się stopniowo od jesieni 1904 w związku z ogłoszeniem tzw. drugiej mobilizacji. W związku z toczącą się wojną terenowe ogniwa SDKPiL i PPS występowały także z samodzielnymi inicjatywami w zakresie działalności propagandowej i wydawniczej. Lokalne organizacje SDKPiL i PPS w Radomiu, Ostrowcu Świętokrzyskim i Kielcach również roz-

wydał z datą 3 IX 1903 własną litograficzną odezwę do robotników fabryki ostrowieckiej (CA KC PZPR, 76/I-58, k. 35).

¹⁶ CA KC PZPR, 76/I-58, k. 22, 27—28; J. Żaczek *Z historii bohaterskich i krwawych 1-majowych dni na Kielecczyźnie*, CA KC PZPR, 76/III-180; M. Malinowski *Początek i rozwój organizacji PPS w Radomiu i okolicy*, s. 95.

¹⁷ W 1904 r. nakład odezw CKR PPS kształtował się w wysokości 8—20 tys. egz., a nakład odezw ZG SDKPiL 2—5 tys. egz. Nakłady pism centralnych „Robotnika” i „Czerwonego Sztandaru” ok. 2000 egz. Równolegle w guberni radomskiej PPS kolportowała wówczas także „Gazetę Ludową”: w Radomiu 200 egz., Ostrowcu Świętokrzyskim 300 egz. oraz w Sandomierzu, Iłży, Opatowie i Kozienicach (A. Żarnowska *Geneza rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej 1904—1906*, Warszawa 1965, s. 28 i 39; J. Naumiuk *Z dziejów rewolucji 1905—1907 w rejonie Skarżyska*, Kielce 1962, s. 31, 34—35, 39).

Antymobilizacyjne odezwy kolportowane były w 1904 r. w Radomiu, Kielcach, Starachowicach, Skarżysku, Bodzechowie, Ostrowcu Świętokrzyskim, Ćmielowie, Sandomierzu, Stąporkowie. We wszystkich tych ośrodkach rozpoczęła się agitacja wśród żołnierzy. (I. Boerner *Pamiętniki*, CA KC PZPR, 76/I-57, podt. III, kl. 23 i 33—34; „Czerwony Sztandar” nr 21 z października 1904 i nr 22 z grudnia 1904; „Przedświt” nr 1 ze stycznia 1905, s. 2 i 4; A. Żarnowska, op. cit., s. 431).

wijały wówczas agitację wśród polskich poborowych i wśród żołnierzy rosyjskich oraz rozpoczęły wydawanie własnych hektografowanych ulotek wzywających do biernego oporu przeciw poborowi i wojnie¹⁸. W latach 1905—1906 coraz bardziej zwiększała się liczba centralnych i lokalnych wydawnictw antywojennych w języku polskim i rosyjskim. Wzrastały nakłady i zasięg kolportażu wśród wojska na Kielecczyźnie¹⁹.

¹⁸ „W Radomskiem nasi towarzysze wydali odezwę do Siódmej Dywizji Piechoty pn. *Sołdackij Listok*, w której przywołują żołnierzy, by naśladowali swych towarzyszy z Tułskiego i Riaziańskiego pułku w Puławach i odmówili pójścia na wojnę. Odezwa hektografowana została rozpowszechnioną w Radomiu w 60 egz. i Końskich w 240 egz.” („Z pola walki” nr 10 z 30 V 1905).

W Kielcach KR PPS wydał w języku rosyjskim dwie odezwy w łącznym nakładzie 8000 egz., które naklejano na murach, rozdawano lub podrzucano do koszar. Ponadto w Kielcach KR PPS zorganizował własną nielegalną drukarnię, w której drukował wydawnictwa w jęz. polskim (CA KC PZPR, T. os. 5078, W. Rutkiewicz). W Kielcach *Odezwa Kieleckiego KR PPS* zaadresowana do rezerwistów (drukowana gumowymi czcionkami) wydana została w nakładzie 500 egz. („Przedświt” nr 2 z lutego 1905, s. 110).

Radomski KR PPS wydał własne 2 odezwy do rezerwistów i ich żon, aby pomagały im w cporze. Ostrowiecki KR PPS wydał własną odezwę do rekrutów (CA KC PZPR, 76/I-57, podt. III, k. 32—34; „Przedświt” nr 1 z I 1905); A. Krajewski *SDKPiL w rewolucji 1905—1907* [w:] „Z pola walki”, Męskwa 1931, nr 11—12, s. 41).

¹⁹ SDKPiL zawarła w tym czasie umowę z Wojskowo-Rewolucyjną Organizacją SDPRR o współpracy. Punkt 6 umowy brzmiał: „WRO oraz SDKPiL zobowiązują się nawzajem rozpowszechniać swoje wydawnictwa”. („Czerwony Sztandar” nr 33 z grudnia 1905; *SDKPiL w rewolucji 1905 roku. Zbiór publikacji*, Warszawa 1955, s. 223). Sprawozdanie Wojskowo-Rewolucyjnej Organizacji SDKPiL na temat Radomia informuje: „Agitacja ustna jest zupełnie utrudniona; robotę prowadzi za pomocą legalnej i nielegalnej literatury. Posiadamy stosunki w dwóch pułkach piechoty i w brygadzie artyleryjskiej. Liczba czytających literaturę wynosi 100. W czasie gdy wychodziły legalne pisma socjalistyczne, do wojska dostarczano: «Newską Gazetę», «Wpieriód», «Gołos Truda». Brak legalnej literatury silnie się odczuwa. W okresie Dumy czytelnictwo w wojsku i w ogóle zainteresowanie się sprawami politycznymi było większe. Legalnych broszur rozpowszechniono 500 egz., «Sołdatskiego Listoka» rozeszło się w Radomiu 100, odezw 250; «Sołdatskiego Listoka» w Końskich 50, Jedlińsku 10, Kozienicach 50, Suchedniowie 30 (...). Czarnosecinną agitacją za pomocą odpowiednich gazet i oficerów prowadzona jest na całej linii”. („Czerwony Sztandar” nr 122 z 16 XI 1906; *SDKPiL w rewolucji 1905*, s. 479—480). F. Dzierżyński, który zorganizował i kierował wojskowo-rewolucyjną działalnością SDKPiL, pisał w liście z 13 III 1905 do Komitetu Zagranicznego, że „robotą wśród wojsk rozszerza się ogromnie na Kielce, Radom” (*Listy F. Dzierżyńskiego* [w:] „Z pola walki”, 1931, nr 11—12, s. 129; F. Dzierżyński *Pisma wybrane*, Warszawa 1952, s. 94; I. Pawłowski *Niektóre dane o działalności wojskowo-rewolucyjnej organizacji Królestwa Polskiego w okresie rewolucji 1905—1907* [w:] *Rewolucja 1905—1907 na ziemiach polskich. Materiały i studia*, Warszawa 1955, s. 504).

Wybuch rewolucji 1905 r. w Petersburgu stworzył nowy etap działalności propagandowej i wydawniczej²⁰. Wywołał eksplozję broszur i pism o bogatym wachlarzu tematycznym w języku polskim, rosyjskim, żydowskim, niemieckim. Wiele centralnych odezwy SDKPiL i PPS nawołujących do solidarnościowych strajków powszechnych lub manifestacji pierwszomajowych drukowano w nakładach po 10—20 tys. egzemplarzy²¹. Dużą ilość z tych odezwy i prasy centralnej przekazywano do kolportażu na teren guberni radomskiej i kieleckiej²².

W okresie powszechnego strajku styczniowego, na 1 Maja, w czasie masowych wystąpień w lecie i pod koniec 1905 roku, w związku z bojkotem I Dumy i podczas walk rewolucyjnych w pierwszej połowie 1906 roku na terenie guberni radomskiej i kieleckiej uaktywniły się liczne nowo zorganizowane ośrodki wydawnicze. Lokalne organizacje SDKPiL i PPS wydawały — przeważnie w nakładach 100—500 egz. — dziesiątki własnych odezwy hektografowanych w Kielcach, Radomiu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Starachowicach, Suchedniowie i Skarżysku²³. Lokalne komitety PPS podjęły próby uruchomienia nielegalnych periodyków. W Kielcach ukazał się „Kielczanin”, w Radomiu „Wici” (wzno-

²⁰ „Począwszy od pierwszego strajku powszechnego, przy zmienionych nagle warunkach i nowych zapotrzebowaniach walki, partia nasza rozwija niezwykle ożywioną działalność wydawniczą, zalewając wprost kraj cały odezwy z powodu każdego ważniejszego wypadku” (*Sprawozdanie ZG SDKPiL na V Zjeździe* [w:] F. Dzierżyński *Pisma wybrane*, Warszawa 1952, s. 163; *SDKPiL w rewolucji 1905 roku*, s. 415).

²¹ „Czerwony Sztandar” nr 24—28 od III—VIII 1905 (zawiera wykazy odezwy); „Przedświt” nr 2—6/8 od II—VI/VII 1905 (zawiera wykazy odezwy); *Sprawozdanie SDKPiL na V Zjeździe* [w:] F. Dzierżyński *Pisma wybrane*, Warszawa 1952, s. 157—158 i 162—168; *SDKPiL w rewolucji 1905 roku*, s. 414—418; „Biuletyn Przedstawiciela ZG w Komisji Zagranicznej SDKPiL” nr 3 z 11 IV 1905 i nr 4 z 7 V 1905 [w:] „Z pola walki”, Moskwa 1911, nr 11—12, s. 275 i 278; W. Poterański *SDKPiL w rewolucji 1905—1907 roku* [w:] *Rewolucja 1905—1907 roku na ziemiach polskich. Materiały i studia*, Warszawa 1955, s. 199; A. Zarnowska, op. cit., s. 165.

²² *Listy F. Dzierżyńskiego do Komitetu Zagranicznego SDKPiL z 28 II, 30 III, 18 IV, 17 VI 1905* [w:] „Z pola walki” 1931, nr 11—12, s. 139—144, 169; F. Dzierżyński *Pisma wybrane*, s. 105—114; 132; *Radomski Wspomnienia technika partyjnego 1905—1907* [w:] „Z pola walki” 1931, nr 11—12, s. 390—397; J. Naumiuk *Z dziejów rewolucji 1905—1907 w rejonie Skarżyska*, s. 45, 53.

²³ Odezwy wydane w Radomiu i Kielcach przeznaczone dla masowego odbiorcy drukowane były przeważnie w nakładach 300—500 egz., natomiast przeznaczone dla określonych grup społecznych lub zawodowych (np. szwaczek, szewców, garbarzy, stolarzy) drukowane przeważnie w nakładach 40—70 i tylko wyjątkowo w 100 egz. Radomskie odezwy lokalne w języku żydowskim wydawano w nakładach ok. 250 egz. Wysokość nakładów odezwy wydawanych w Ostrowcu Świętokrzyskim wahała się w granicach 150—350 egz. Odezwy wydawane w Starachowicach, Skarżysku, Suchedniowie wydawano przeważnie w nakładzie 120—150 egz. Lokalne odezwy (np. dla Starachowic) składane w centralnych drukarniach wydawane były w nakładzie ok. 3000 egz. (CA KC PZPR, 76/I-57, podt. IV k. 44, podt. V k. 65 i 71; CA KC PZPR, 76/I-58, k. 35—37; I. Boerner *Wypadki 1905 w guberni*

wienie tytułu z 1902) i jednodniówka „Radomski Poseł Robotniczy”, w Ostrowcu Świętokrzyskim „Kurierek Ostrowiecki” (wznowienie tytułu z 1902). Nakłady tych periodyków przekraczały 1000 egz.²⁴ I aczkolwiek żywoty wymienionych pism były efemeryczne, bo ukazało się zaledwie po kilka numerów, spełniły ważną rolę w toku wydarzeń rewolucyjnych.

W zasadzie, począwszy od lat 1904—1906, na Kielecczyźnie zaczęły kształtować się różnorodne formy walki rewolucyjnej polskiej klasy robotniczej. Wówczas rozwinęły się rozmaite wymyślne sposoby i formy kolportażu materiałów propagandowych w warunkach konspiracji i uników przed carską żandarmerią. W tym czasie na terenie guberni radomskiej i kieleckiej oblepiano odezwaniami nie tylko mury, płoty, ale nawet pociągi²⁵. Po raz pierwszy wtedy zastosowano na tych ziemiach (w Skarżysku) wielkie, kolorowe plakaty²⁶. Wtedy na 1 Maja zaczęto na ulice wynosić czerwone sztandary. Pojawiły się one wówczas w największych miastach guberni radomskiej i kieleckiej podczas manifestacji robotniczych. Wówczas po raz pierwszy na tych terenach zatykano także pojedyncze czerwone sztandary na kominach fabrycznych (np. w Starachowicach) oraz zawieszano na drutach telegraficznych (np. w Opatowie), na dzwonicach (w Kunowie) i na przydrożnych wierzbach (np. w Bodzechowie)²⁷. Wtedy bowiem rozpoczęła się charakterystyczna dla tego regionu współpraca organizacji robotniczych ze wsią²⁸. Te pierwsze próby u zarania działalności

radomskiej, CA KC PZPR, 76/I-59, podt. III k. 1; „Z pola walki” nr 8 z 7 V 1905; „Czerwony Sztandar” nr 28 z VIII 1905; „Czerwony Sztandar” 1906, nr 63 z 24 IV, nr 80 z 19 VI, nr 117 z 21 X, nr 120 z 2 XI; „Czerwony Sztandar” nr 145 z 14 V 1907; „Przedświt” 1905, nr 2 z lutego, nr 3 z marca, nr 5/5 z kwietnia/maja 1905.

²⁴ CA KC PZPR, 76/I-57, k. 192; CA KC PZPR, t. os. 5078 (W. Rutkiewicz); „Przedświt” nr 3 z marca 1905; Z. Kormanowa, op. cit., s. 27, 90—91; A. Zarwinska, op. cit., s. 321—322; J. Pazdur *Dzieje Kielc 1864—1939*, Wrocław 1971, s. 76—77.

²⁵ „Wici” nr 4/5 z 1 IV 1906.

²⁶ „Wici” nr 6 z 15 IV 1906.

²⁷ „Kurierek Majowy” z maja 1905; „Wici” nr 6 z 15 VI 1906; „Czerwony Sztandar” nr 145 z 14 V 1907.

²⁸ W *Sprawozdaniu organizacji radomskiej z pierwszej konferencji włościąńskiej* czytamy: „W ciągu dwumiesięcznego okresu nawiązano kontakty w 37 wioskach. [...]”

Za okres sprawozdawczy rozpowszechniono:

«Czerwonego Sztandaru» od nru 143 do 145

(włącznie) po 40 egzemplarzy	razem 480

Odezwy: 1 o lokauce bliźnińskim	400

1 o 1 Maja	200

1 Komitetu Lokautowego Międzypartyjnego i Międzyzwiązkowego	200

1 przemówienie posła socjaldemokratycznego w Dumie	80

Broszur	100

Razem druków: 1460”

SDKPiL i PPS weszły do skarbnicy doświadczeń i tradycji komunistów z Kielecczyzny.

W latach 1904—1906 po raz pierwszy dała znać o sobie gubernia radomska, czwarty po Warszawie, Łodzi i Zagłębiu ośrodek walk rewolucyjnych w zaborze rosyjskim. Od razu zaprezentowała swoją specyfikę jako region o rozproszonych i zdecentralizowanych skupiskach robotniczych, co wyraziło się najdobitniej w powstaniu tzw. Republiki Ostrowieckiej, gdzie m. in. usiłowano przejąć władzę, powołano własną milicję robotniczą i zorganizowano własne wydawnictwa²⁹. W związku z tymi wydarzeniami zrodziło się określenie „Czerwony Ostrowiec”. Zaznaczone wówczas na mapie guberni radomskiej miejsca manifestacji i wystąpień rewolucyjnych klasy robotniczej pozostały także żywymi ogniskami walki aż do okresu okupacji hitlerowskiej.

Przeprowadzone w latach 1907—1909 przez władze zaborcze na Kielecczyźnie pacyfikacje i represje stłumiły na dziesięć lat ruch rewolucyjny, uniemożliwiły świętowanie 1 Maja, sparaliżowały kolportaż nielegalnej prasy centralnej, zlikwidowały lokalne ośrodki wydawnicze. Dopiero wojna światowa spowodowała wznowienie konspiracyjnej działalności wydawniczej na Kielecczyźnie. Po długiej przerwie ukazało się nowe, krótkotrwałe, lokalne pismo konspiracyjne pt. „Wezwanie” — organ PPS Frakcji Rewolucyjnej, dla Kielc i Radomia, które informowało, że mimo likwidacji panowania rosyjskiego, nadal nie ma warunków dla pełnej swobody prasy, bo okupacyjne władze — tak austriackie, jak niemieckie — prowadzą identyczną politykę wobec Polaków jak carat³⁰. Ruch rewolucyjny ożywił się dopiero w latach 1918—1919.

Oswobodzenie spod jarzma zaborcy wyzwoliło — w chwili powstania niepodległej Polski — fale masowych wystąpień związanych ze społeczno-polityczno-ustrojowym charakterem nowego państwa; wystąpienia te rozlały się także na zachodnim brzegu środkowej Wisły³¹. Na wsiach szerzył się ruch antyobszarniczny; w ośrodkach miejskich przystąpiono do organizowania Rad Delegatów Robotniczych. Rewolucyjne tradycje SDKPiL i PPS na Kielecczyźnie spowodowały, że na tym terenie powstała jedna z pierwszych rad delegatów robotniczych, która żądała ustanowienia dyktatury proletariatu w Polsce oraz sojuszu z republiką radziecką. Już na jesieni 1918 r. SDKPiL w Radomiu wydała odezwę wzywającą robotników do walki o zniesienie wyzysku, o obalenie ustroju kapitalistycznego i nacjonalizację środków produkcji, a Opatów, Ćmielów, Ostrowiec Świętokrzyski i Starachowice stały się w latach 1918—1919 ośrodkami masowych strajków robotniczych i ostrych walk klasowych na wsi³².

„Czerwony Sztandar” nr 146 z 25 VI 1907; *SDKPiL w rewolucji 1905 roku*, s. 547—548. Por. A. Krajewski *SDKPiL w rewolucji 1905—1907*, s. 13—70; A. Żarnowska, op. cit., s. 14,319 i in.

²⁹ CA KC PZPR, 76/I-57, podt. VIII k. 148—157 i podt. IX k. 174—192; CA KC PZPR, 76/I-58, k. 35—37; CA KC PZPR, 76/I-59, k. I/65—66, k. II/59—60; A. Żarnowska, op. cit., s. 306—307.

³⁰ „Wezwanie” nr 2 z maja 1916.

³¹ W. Dąbrowski *Wspomnienia z lat 1900—1917*, „Z pola walki” 1958, nr 2, s. 129—130.

³² CA KC PZPR, RDR 167-I, t. 2; „Nasza Trybuna” nr 4 z 6 XII 1918; „Sztandar Socjalizmu” nr 2 (11) z 3 I 1919 i nr 10 (19) z 12 I 1919; M. Bicz [Bitner] *Rady Delegatów Robotniczych w Polsce w 1918—1919*, Moskwa 1934, s. 231—

Powstające Rady Delegatów Robotniczych inicjowały własne wydawnictwa. Decydujące znaczenie polityczne spełniła działalność propagandowa i wydawnicza poszczególnych partii tego okresu.

W jesieni 1918 r. w większych skupiskach robotniczych i w bardziej uprzemysłowionych miastach członkowie SDKPiL, PPS-Lewicy, PPS i żydowskich partii robotniczych Kielecczyny weszli w skład Rad Delegatów Robotniczych, które powstały m.in. w Kozienicach i Radomiu (1 XII 1918), w Starachowicach i Wierzbniku (20 I 1919), w Opatowie (16 II 1919), w Kielcach (17 II 1919), w Ostrowcu Świętokrzyskim (24 V 1919), w Jędrzejowie (27 V 1919), w Skarżysku (28 V 1919) oraz prawdopodobnie w Bliżynie, Końskich i Stąporkowie. Skład rad odzwierciedlał układ sił politycznych i organizacji robotniczych na Kielecczynie. W radach kieleckiej i radomskiej większość zdobyła PPS. W Radzie Delegatów Robotniczych Kozienic obok przedstawicieli robotników zasiadali także chłopci. SDKPiL najsilniejszą bazę posiadała w Ostrowcu Świętokrzyskim, Wierzbniku i Starachowicach³³. Wpływy SDKPiL i PPS-Lewicy odziedziczyła później Komunistyczna Partia Robotnicza Polski³⁴.

Zbyt słaba była na przełomie lat 1918/1919 polska klasa robotnicza, by zwyciężyć w walce o władzę, którą przejęły klasy posiadające. SDKPiL i PPS-Lewica zjednoczyły swe siły tworząc wspólnie na zjeździe w Warszawie (16 XII 1918) Komunistyczną Partię Robotniczą Polski (KPRP) do obrony zagrożonych ze strony burżuazji i obszarnictwa interesów klasy robotniczej i mas ludowych, do obrony człowieka, do walki o chleb i pracę, o wyzwolenie społeczne.

234; M. Malinowski *Program i polityka rolna KPRP*, Warszawa 1964, s. 68—69, B. Działosz, J. Hatys *1918—1919 na ziemiach Kielecczyny*, Kielce 1957, s. 9—10 i in.

³³ Ogólna ilość członków ROR w okręgu radomskim wynosiła 160 (przy obowiązującym tu kluczu wyborczym 1 na 50) w tym 15 — komunistów, 76 — PPS Frakcja, 30 — Bund, 39 — P.C. Ilość i tytuły wydawnictw KPRP kolportowanych w tym okręgu „Przełomu” — 300 egz., „Gromady” — 1000 egz., odezw 3000 egz. (*Sprawozdanie z Rady Partyjnej zwołanej w połowie lutego 1919 r.*, Warszawa 1919, s. 17).

³⁴ J. Hatys, S. Iwaniak *Z dziejów ruchu robotniczego na Kielecczynie w latach 1918—1919*; [w:] *Z dziejów ziemi kieleckiej (1918—1944)*, Warszawa 1970, s. 32—35; A. Tymieniecka *Działalność KPP na Kielecczynie 1918—1939*, referat powielany na seminarium historyczne z okazji 50 lat KPP, Kielce—Ostrowiec 1968, s. 3—4; M. Tamiola *Ostrowiecka dzielnica Komunistycznej Partii Polski*, referat powielany na seminarium historyczne z okazji 50 lat KPP, Kielce—Ostrowiec 1968, s. 2; M. Tamiola *Położenie i walka robotników zakładów ostrowieckich w latach 1923—1926* [w:] *Z dziejów walk masowych klasy robotniczej w Polsce w latach 1918—1939*, Warszawa 1964; s. 10—11.

2. DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA KPRP (1918—1925)

Na I Zjeździe KPRP (16 XII 1918) wybrany został Komitet Centralny i obok wydziałów kulturalno-oświatowego, rolnego, kolejowego i zawodowego dokonano także wyboru Centralnej Redakcji i Centralnej Techniki. Zasadniczy dokument normatywny I Zjazdu pt. *Tymczasowa ustawa organizacyjna KPRP* powierzał Komitetowi Centralnemu — w ramach i zgodnie z uchwałami Zjazdu — kierowanie całą polityczną, organizacyjną i agitacyjną pracą partyjną oraz wydawanie centralnych wydawnictw partyjnych. Zadaniem Centralnej Redakcji było w oparciu o uchwały zjazdów i konferencji partyjnych pod kierownictwem KC organizowanie i redagowanie wydawnictw partyjnych obejmujących prasę informacyjną, tygodniki, jednodniówki, biuletyny, broszury, odezwy i ulotki w celu propagowania programu, linii politycznej, strategii i taktyki partii, wyjaśniania uchwał instancji kierowniczych, przekazywania podstawowych decyzji władz partyjnych, informowania o życiu wewnątrzpartyjnym i międzynarodowym w ruchu robotniczym³⁵.

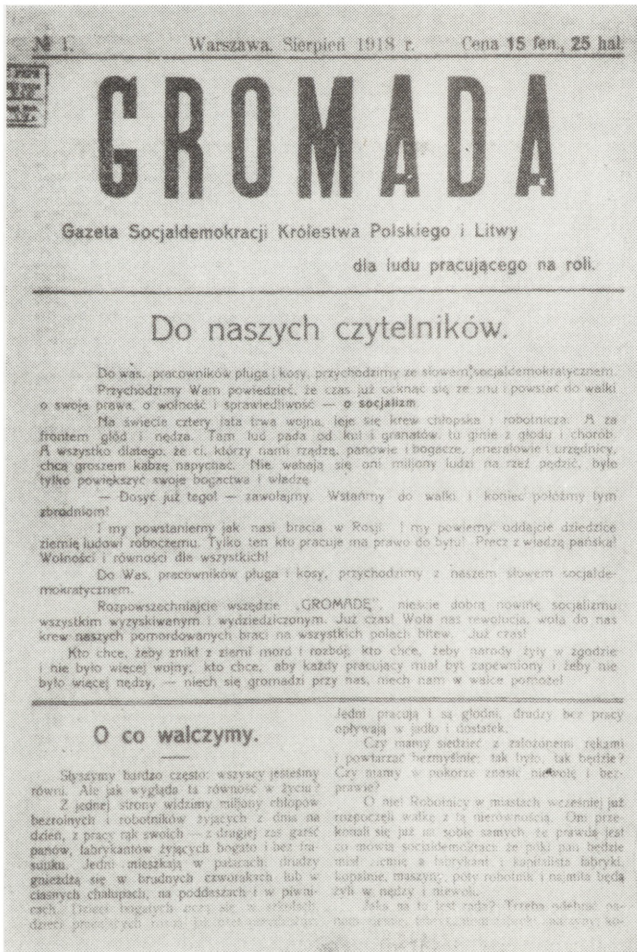
Aczkolwiek w początkowym okresie działalności KPRP przez pół roku (od grudnia 1918 do czerwca 1919) prasa partyjna była wydawana legalnie, to jednak liczne represje spowodowały, że pierwsze pisma KPRP miały żywoty krótkotrwałe. Już na trzeci dzień po zjednoczeniowym zjeździe SDKPiL i PPS-Lewicy wydano pierwszy numer oficjalnego organu KPRP „Sztandar Socjalizmu” (19 XII 1918—19 I 1919), który ukazywał się jako dziennik w nakładzie ok. 10 tys. egzemplarzy. Początkowo było to jedyne pismo partii. W późnych godzinach wieczornych 18 stycznia 1919 r. oddział wojska i policji pod dowództwem oficera żandarmerii dokonał w drukarni „Sztandaru Socjalizmu” aktu zawieszenia pisma i rozrucił przygotowywany do druku skład kolejnego numeru, a równocześnie drugi oddział wojska wkroczył do redakcji aresztując wiele osób. Podobny los spotkał następne pisma KPRP. Trzy tygodnie po zawieszeniu „Sztandaru Socjalizmu” wyszedł nowy legalny organ KPRP „Przełom” (9—26 II 1919), który ukazywał się w nakładzie 6—8 tys. egzemplarzy i także został zamknięty przez władze. W marcu 1919 r. podjęto próbę wydawania teoretycznego organu KPRP „Nowe Społeczeństwo”, który miał ukazywać się jako miesięcznik. Wyszły tylko dwa numery w nakładzie ok. 3 tys. egzemplarzy, bo konfiskata kolejnego numeru zamknęła krótkie dzieje pisma. W kwietniu Centralna Redakcja przy współudziale Koła Akademickiej Młodzieży Komunistycznej wydała pierwszy numer nowego pisma dla młodzieży „Towarzysz”, poświęconego polityce, sprawom społecznym, nauce, literaturze i sztuce, ale ogółem ukazało się tylko 5 numerów pisma (z tym, że dwa były połączone, 2—3 i 4—5)³⁶.

³⁵ *Tymczasowa Ustawa Organizacyjna Komunistycznej Partii Robotniczej Polski* [w:] *KPP. Uchwały i rezolucje*, t. I. I—II Zjazd (1918—1923), Warszawa 1954, s. 50—51; F. Świetlikowa *Powstanie Komunistycznej Partii Robotniczej Polski*, „Z pola walki” 1958, nr 4, s. 60; F. Świetlikowa *Z badań nad strukturą organizacyjną Komunistycznej Partii Robotniczej Polski w latach 1918—1923*; „Z pola walki” 1959, nr 1, s. 36; F. Świetlikowa *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, Warszawa 1968, s. 78—80.

³⁶ M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, Warszawa 1968, s. 129—131, 177 i in.; M. Meglicka, M. Trzaska „Sztandar Socjalizmu”, „Rocznik Historii Czołpismnictwa Polskiego”, t. I, 1962, s. 284—300; M. Meglicka „Czerwony Sztandar”, „Zeszyty Prasoznawcze” 1961, nr 2, s. 45—51.

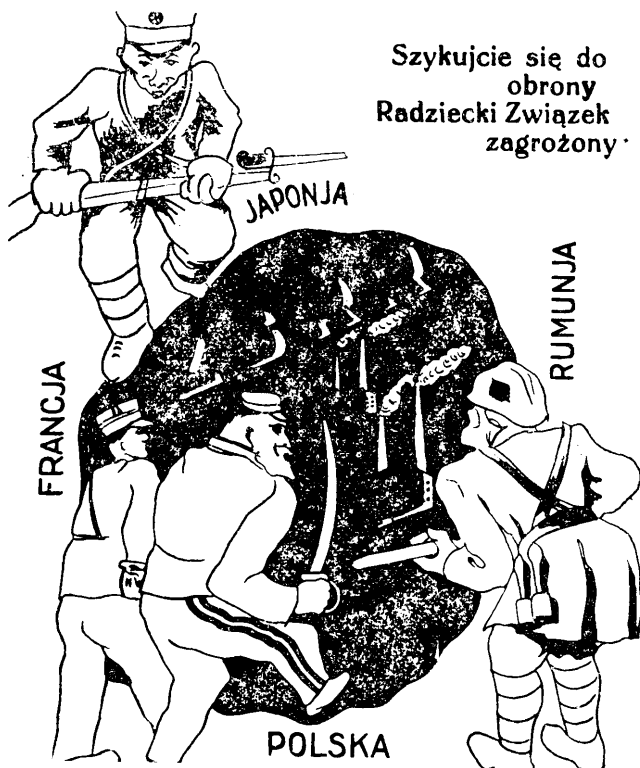
W tym czasie Centralna Redakcja współuczestniczyła również przy publikacji pism środowiskowych i prasy terenowej wydawanej w Dąbrowie Górniczej („Komunista”, 1 I 1919—23 III 1919, w nakładzie 6—6,5 tys. egzemplarzy), Lublinie („Prawda Komunistyczna”, 2 III 1919—5 IV 1919, w nakładzie 3 tys. egzemplarzy) i Łodzi („Komuna”, 1 III 1919—12 VII 1919, w nakładzie 3 tys. egzemplarzy). Równoległe Centralna Redakcja wydawała druki ulotne do masowego kolportażu oraz okólniki, instrukcje i biuletyny do użytku wewnątrzpartyjnego.

Gdy partia wznowiła codzienny organ, wydawany na wzór „Sztandaru Socjalizmu”, pod nowym tytułem „Nowiny Krajowe i Zagraniczne” (15 V—24 VI 1919), podzielił on także los swoich poprzedników. Zawieszenie „Nowin Krajowych i Zagranicznych” i aresztowanie ich redaktora oraz prawie równoległe zlikwidowanie „Komuny” i „Towarzysza” zakończyło krótki półroczny okres względnej swobody i legalności prasy komunistycznej w Polsce. Na początku 1919 r. w oparciu o przepisy zaborezych kodeksów karnych i postanowienia de-

Ryc. 1. Pierwszy numer „Gromady” z sierpnia 1918 r.

Ryc. 2. Plakat KPP z lat 1929—1931 w obronie ZSRR

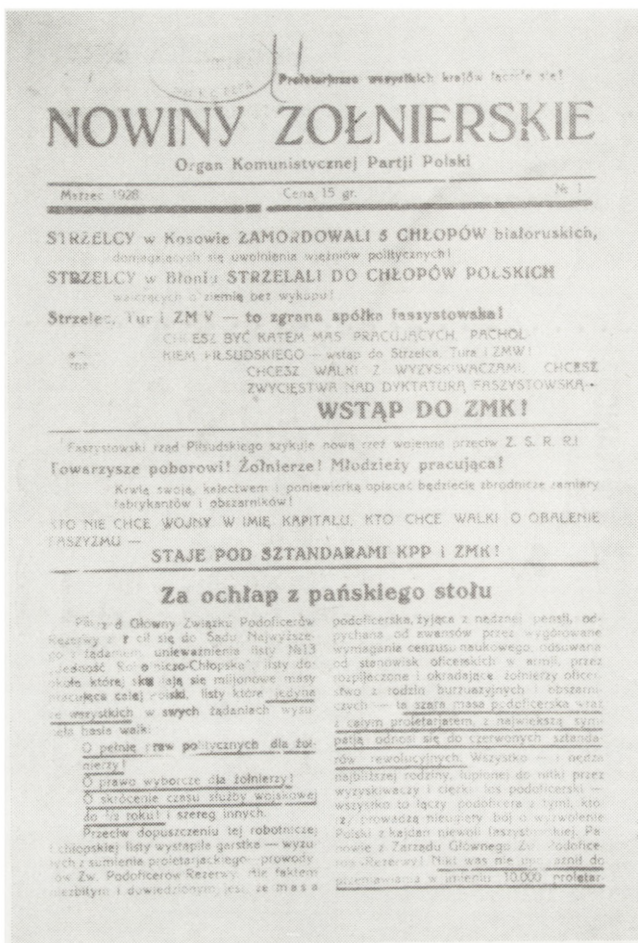
krete o stanie wyjątkowym zawieszono zostały wszystkie legalne pisma KPRP³⁷. W ten sposób w połowie 1919 r. rozpoczął się nowy etap rozwoju prasy KPRP.

Likwidacja legalnej prasy, aresztowanie większości członków Centralnej Redakcji w latach 1919—1920 oraz wydarzenia wojenne na ziemiach polskich początkowo zahamowały, a następnie zmieniły charakter działalności wydawniczej KPRP. W niezwykle ciężkich warunkach konspiracyjnych partia zaczęła organizować nielegalne wydawnictwa. Uruchomiono czasopisma o charakterze informacyjno-instruktażowym.

Nowy centralny organ KPRP, wydawany nielegalnie, otrzymał tytuł centralnego organu SDKPiL — „Czerwony Sztandar”. Towarzyszył on partii przez 19 lat (1919—1928). Pierwszy numer ukazał się 1 X 1919 r. W 1919 r. wyszły 3 numery, w 1920 — cztery, w nakładzie ok. 2,5 tys.—5 tys. egzemplarzy; w latach 1921—1922 także po trzy, w nakładzie ok. 8 tys. egzemplarzy³⁸. W następnych latach „Czerwony Sztandar” wydawany był nieregularnie, częstokroć z du-

³⁷ M. Pietrzak *Reglamentacja wolności prasy w Polsce (1918—1939)*, Warszawa 1963, s. 252—254.

³⁸ CA KC PZPR, mf 1/9; M. Krych *Polska prasa rewolucyjna 1918—1939. Katalog*, Warszawa 1965, s. IV i 9—10.

Ryc. 2. Pierwszy numer organu KPP „Nowiny Żołnierskie” z marca 1928 r.

żymi przerwami, jak np. w latach 1923—1924. Łącznie wyszło ok. 150 numerów. Pismo miało w zasadzie charakter ogólnoinformacyjny, związany z polskim i międzynarodowym ruchem robotniczym.

W celach instruktażowych Centralna Redakcja wydawała „Głos Komunistyczny” (1921—1925) w nakładzie 2—3 tys. egzemplarzy, zawierający okólniki i komunikaty KC, materiały wewnętrzpartyjne i instrukcyjno-organizacyjne oraz wskazówki do pracy politycznej, propagandowej i agitacyjnej. Począwszy od 1922 r. ukazywał się teoretyczny organ KPRP „Nowy Przegląd” (1922—1936), w nakładzie 1—1,5 tys. egzemplarzy, który drukowany był kolejno w Gliwicach, Gdańsku, Berlinie, Kopenhadze, Brukseli, Paryżu i przywożony do Polski przez zieloną granicę³⁹.

Jeszcze przed zjednoczeniem z PPS-Lewicą Centralna Redakcja SDKPiL

³⁹ „Nowy Przegląd”, reedycja, Warszawa, t. I, 1957 (Wstęp), s. IX—X.

zaczęła wydawać nielegalnie specjalnie dla wsi „Gromadę”, nawiązującą tytułem do Gromady Grudziądz i Humań. Do zjednoczenia obu partii ukazały się trzy numery „Gromady”. Po I Zejeździe KPRP pismo zachowało tytuł i ciągłość numeracji. „Gromada” (1918—1936) ukazywała się jako organ KPRP, a następnie KPP, z często zmieniającymi się podtytułami, np. „Dla ludu pracującego na roli”, „Organ KPRP poświęcony sprawom ludu pracującego na wsi”, „Organ KPP poświęcony sprawie chłopskiej”. Wydawana była nielegalnie przez Centralną Redakcję przy współudziale Centralnego Wydziału Rolnego początkowo w nakładzie 3 tys., a następnie 4—5 tys. egzemplarzy⁴⁰. Na jej łamach dominowały sprawy wsi ze szczególnym uwzględnieniem robotników folwarcznych.

Centralna Redakcja współpracowała z Centralną Redakcją Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej przy redagowaniu „Towarzysza” (1922—1936), organu KZMP, wydawanego nielegalnie w nakładzie 2—3 tys. egzemplarzy. Razem z Okręgowym Komitetem KPRP Centralna Redakcja wydawała organ Komitetu Warszawskiego „Sztandar Komunizmu” (1919—1924), w nakładzie ok. 4 tys. egzemplarzy, oraz współuczestniczyła w wielu nielegalnych wydawnictwach środowiskowych, terenowych i obcojęzycznych KPRP. Równolegle zajmowała się wydawnictwem nielegalnych broszur, ulotek, odezwo itp.

Zakończenie działań wojennych, zniesienie stanu wyjątkowego i uchwalenie konstytucji marcowej stworzyły warunki umożliwiające po dwuletniej przerwie rozwinięcie produkcji wydawniczej. Nie można było wprawdzie wydawać legalnie pism partyjnych, dlatego partia kontynuowała swoją konspiracyjną działalność wydawniczą. Powstała jednak możliwość wydawania legalnej, kryptopartyjnej prasy kulturalno-oświatowej, spółdzielczej, obcojęzycznej, związkowej, która redagowana była z inspiracji Centralnej Redakcji KPRP. W ścisłym związku z Centralną Redakcją poszczególne wydziały KC prowadziły własne legalne wydawnictwa, jak np. Centralny Wydział Rolny, który redagował i drukował wiele tygodników. Początkowo wydawał on w Warszawie dla bezrolnych i małorolnych tygodnik „Skiba” (1921), w nakładzie ok. 3 tys. egzemplarzy, następnie wydawnictwo przeniósł do Krakowa, gdzie drukował nadal tygodnik społeczno-oświatowy dla ludności wiejskiej, pod nowym tytułem „Orka” (1921), w nakładzie 3 tys. egzemplarzy, po czym znów zmienił tytuł tygodnika na „Pług” (1923—1924), który ukazywał się w nakładzie 3—4 tys. egzemplarzy. W późniejszym okresie nakłady legalnej prasy kapepowskiej dla wsi dochodziły do 10 tys. egzemplarzy (jak np. „Niwy”)⁴¹.

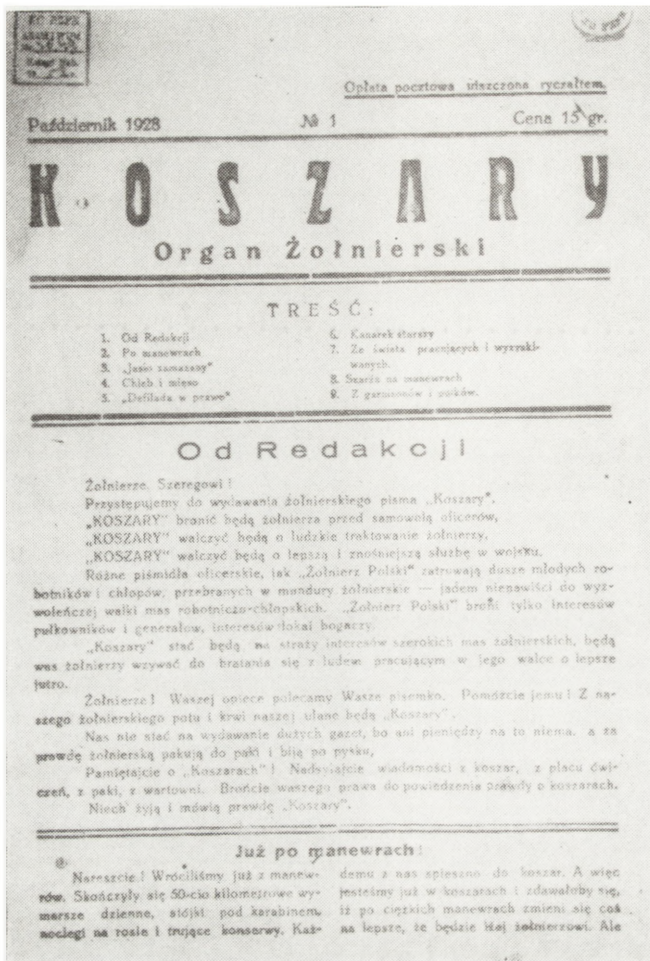
Po powstaniu Związku Proletariatu Miast i Wsi, działającego w latach 1922—1925, Centralna Redakcja skoncentrowała główne swoje wysiłki na pracy wydawniczej na użytek tego związku. Organem ZPMiW została „Trybuna Robotnicza” (1922—1924), wydawana legalnie w nakładzie 3,5 tys. egzemplarzy⁴².

Przez cały okres działalności KPRP prasa z nią związana rozwijała się nie-

⁴⁰ CA KC PZPR, mf 1/1 i mf 1/2; W. Dąbrowski, op. cit., s. 129; H. Malinowski *Program i polityka rolna KPRP*, s. 71.

⁴¹ R. Jabłonowski *Wspomnienia 1905—1928*, Warszawa 1962, s. 322—328; F. Świetlikowa *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, s. 87—88; H. Malinowski, op. cit., s. 279—280; J. Paczkowski *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918—1939)*, Warszawa 1970, s. 65.

⁴² M. Krych, op. cit., s. 25; K. Dolindowska, A. Halaba *Wydawnictwa Polskiej Lewicy Rewolucyjnej 1918—1939*, Warszawa 1968, s. 59.

Ryc. 4. Pierwszy numer pisma KPP „Koszary” z października 1928 r.

ustannie, zarówno ilościowo, jak i jakościowo. W 1918 r. KPRP posiadała trzy pisma, w 1919 r. piętnaście; tylko w 1920 r. w związku z wojną i masowymi aresztami nastąpił znaczny spadek produkcji wydawniczej, w następnych latach jednak ilość pism systematycznie wzrastała. W 1923 r. partia dysponowała 73 tytułami. Łącznie w pierwszym pięcioleciu KPRP uruchomiła ponad 150 tytułów⁴³. Centralne organy partyjne z tego okresu, jak „Nowy Przegląd”, „Gromada”, „Towarzysz”, przetrwały do roku 1936 i przestały się ukazywać jeszcze przed rozwiązaniem Komunistycznej Partii Polski. „Czerwony Sztandar”, aczkolwiek rządkiem i nieregularnie (w latach trzydziestych po kilkanaście numerów), ukazywał się do 1938 roku. Prasa KPP nie mogła oczywiście mieć takich nakładów, jak prasa legalnych partii politycznych. Ale kryteriów wartościujących tę prasę nie można uzależniać od wysokości nakładów.

⁴³ M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, s. 88—89.

Trzeba podkreślić, że gdy centralna prasa zaczęła docierać w teren, równoległe na jej łamach ukazywały się korespondencje ze wsi, w tym i z Kielecczyzny, oraz zakładów pracy tego regionu.

3. FUNKCJE PRASY KPRP I KPP. KOLPORTAŻ

Prasa KPRP była kontynuacją pism SDKPiL i PPS, a m. in. „Naszej Trybuny”, „Czerwonego Sztandaru” SDKPiL i „Głosu Robotniczego” PPS-Lewicy, tak pod względem treści, szaty zewnętrznej, jak i środków technicznych. Prezentowała ona program broniący interesów wszystkich najbardziej biednych i uciśnionych w warunkach ustroju kapitalistycznego, w którym władzę sprawowały klasy posiadające. Propagowała marksistowsko-leninowskie założenia partii klasy robotniczej, bezrolnych chłopów i mas pracujących oraz hasła rewolucji socjalnej. Oprócz roli informacyjnej, propagandowej i agitacyjnej spełniała ważne funkcje organizacyjne.

Zadania organizacyjne prasy KPRP były liczne i różnorodne. Po długotrwałym okresie trzech zaborów prasa w ogóle była jednym z najbardziej skutecznych czynników integrujących społeczeństwo polskie. Prasa KPRP uczestniczyła szczególnie aktywnie w tym procesie. Ponieważ powstała właśnie w chwili odzyskania niepodległości, już od swych narodzin przeznaczona była niejako do niwelowania wytworzonej w warunkach zaborów wielokierunkowości dążeń rewolucyjnego ruchu robotniczego. Zjednoczenie SDKPiL i PPS-Lewicy nałożyło na nią obowiązki integracyjne wobec ruchu robotniczego, zarówno na polu polityczno-ideologicznym, jak i organizacyjnym. Delegalizacja KPRP zepchniętej do podziemia zwiększyła zadania organizacyjne prasy, która stała się w nowej sytuacji zasadniczym spoiwem partii. W warunkach nieustannych represji prasa KPRP była tym cenniejszym, trwałym i materialnym środkiem więzi, świadczącym, że partia żyje, działa i rozwija swoją pracę. Stanowiła ona również dogodny środek transmisji do bezpartyjnych i skuteczne narzędzie organizacji i mobilizacji mas nie zorganizowanych wokół haseł głoszonych przez partię. W potocznym słownictwie partyjnym wydawnictwa nazywano często „literaturą” lub „bibułą” i określenia te przetrwały do okresu okupacji hitlerowskiej.

Likwidacja legalnej prasy niezwykle utrudniła działalność wydawniczą i spotęgowała stopień niebezpieczeństw z nią związanych. Spowodowała częste zmiany tytułów i ich krótkotrwałość oraz w praktyce uniemożliwiła regularność i równomierność produkcji prasowej. Gdy zmniejszała się ilość tytułów lub gdy spadały nakłady, zwiększała się liczba korzystających z pojedynczych egzemplarzy. KPRP bowiem w niektórych, krótkich okresach mogła dostarczać na organizowane manifestacje nawet pełne furmanki swoich wydawnictw⁴⁴. Czasami zaś partia prawie w ogóle nie dysponowała prasą. Jakkolwiek w takich okresach KPRP rozwijała inne formy masowej agitacji, to jednak zawsze brak wydawnictw był dla partii niezwykle bolesny. Działalność wydawnicza prowadzona w warunkach konspiracyjnych absorbowała wiele wysiłku i związana była z licznymi ofiarami. Najczęściej nielegalna prasa stanowiła żelazny dowód rzeczowy we wszelkich procesach wytaczanych komunistom. Konfiskaty, niszczenie sprzętu wydawniczego, procesy — nie odstraszały od prowadzenia dalszej działalności.

⁴⁴ Ibid. s. 170.

Przygotowaniem, zaopatrzeniem i zabezpieczeniem drukarni, przesyłaniem matryc, kolportażem przez granicę i po kraju zajmował się Centralny Wydział Techniczny, czyli Centralna Technika. Zaangażowała ona specjalnych członków partii, których wyłącznym zadaniem było rozwożenie wydawnictw partyjnych. W 1919 r. zatrudniała 5 kolporterów. Do okręgów dostarczała tysiące egzemplarzy prasy i jeszcze więcej odezów⁴⁵. Przewozili oni wydawnictwa centralne przeważnie na sobie i dlatego potocznie zwani byli „dromaderami”. Stopniowo zwiększała się liczba kolporterów Centralnej Techniki. Niezależnie od kolporterów, wydawnictwa partyjne przewozili kurierzy i łącznicy, wśród których zresztą nie zawsze był zaznaczony wyraźny podział kompetencji.

Stopniowo rozbudowano zasięg i formy kolportażu, który obejmował zarówno wydawnictwa legalne, jak i nielegalne. Na ogół wśród kolportowanych przez KPRP wydawnictw dominowały wówczas druki legalne zgodnie z dążeniem partii do wykorzystania wszelkich jawnych form działalności, a przede wszystkim wydawnictwa firmowane przez Związek Proletariatu Miast i Wsi oraz prasa w języku żydowskim.

Centralna Technika dostarczała w tym czasie systematycznie wydawnictwa partyjne do punktów dowozu znajdujących się w Warszawie, Łodzi, Radomiu, Włocławku, Ciechanowie, Częstochowie, Krakowie, Lwowie, Wilnie, Białymstoku, Siedlcach, Poznaniu, Zagłębiu Dąbrowskim i na Górnym Śląsku. Częstość wyjazdów do niektórych punktów zwiększono do sześciu razy w miesiącu⁴⁶. Odezwy rozprawdzano bezpłatnie w miejscach publicznych zgromadzeń i rozrzucano na ulicach w czasie manifestacji lub akcji strajkowych. W gorących sytuacjach napięć politycznych Centralna Technika w ciągu kilkunastu godzin od otrzymania rękopisu dostarczała na miejsce akcji tysiące odezów. Okres od przyjęcia materiałów prasowych do druku do przygotowania dla ekspedycji trwał 3—15 dni, a przekazanie całych nakładów na miejsca przeznaczenia trwało dalsze 3—6 dni⁴⁷. Przy prymitywnych maszynach drukarskich, jakimi partia dysponowała, i możliwości pracy ze względów konspiracyjnych w określonych godzinach, aby wykonać zadanie w terminie jak najkrótszym, pracowano niekiedy w warunkach wywołujących u drukarzy krwotoki z nosa⁴⁸. Część prasy rozsyłano legalnie za pośrednictwem przesyłek pocztowych na adresy prywatne posłów, do bibliotek, redakcji gazet, robotniczych związków zawodowych, instytucji oświatowych, a także za granicę. Część wydawnictw rozsyłano na wieś. Partia wykorzystywała ok. 1100 adresów wiejskich⁴⁹. Niekiedy wydawnictwa partyjne pakowano w wyprodukowane specjalnie do tego celu koperty firmowe z nadrukami nie istniejących przedsiębiorstw handlowych lub reklamowych⁵⁰. Centralna Technika prowadziła również kolportaż legalnych i półlegalnych:

⁴⁵ *Sprawozdanie z Rady Partyjnej zwołanej w połowie lutego 1919 r.*, s. 16—17.

⁴⁶ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4 (*Centralny Wydział Techniczny. Sprawozdania*), k. 2.

⁴⁷ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4 i k. 2; M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, s. 118—119.

⁴⁸ E. Zajączkowska *Drukarnia KPP w Warszawie*, „Z pola walki” 1958, nr 4, s. 335—337.

⁴⁹ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 2.

⁵⁰ M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, s. 118.

czasopism kulturalno-oświatowych, prasy środowiskowej i obcojęzycznej, które wydawały przeważnie centralne wydziały KC przy współudziale lub razem z Centralną Redakcją. Całokształt działalności Centralnej Techniki, podobnie jak i Centralnej Redakcji, prowadzony był przez cały okres dwudziestolecia przy ścisłej współpracy i pod kierunkiem sekretariatu i Biura Politycznego Komitetu Centralnego. Praktycznie sekretariat kierował bezpośrednio Centralną Techniką.

Najniższym ogniwem partii były koła podlegające komitetom dzielnicowym i okręgowym. W komitetach okręgowych praca techniki zorganizowana była na wzór Centralnej Techniki. Granice okręgów pokrywały się początkowo ze starym podziałem gubernialnym i niezupełnie odpowiadały obszarom utworzonych województw. W latach 1918—1920 KPRP obejmowała swym zasięgiem głównie teren b. Królestwa Polskiego zorganizowany w dziewięć okręgowych komitetów, które w późniejszych latach nazwano obwodami. Różniły się one tym od SDKPiL-owskich organizacji terenowych, że ogarniały siecią organizacyjną także wsie i małe miasteczka⁵¹.

Problemy prasy partyjnej były omawiane szczegółowo na II Zjeździe KPRP (19 IX—2 X 1923), co znalazło swój wyraz w dyskusji, przyjętych wnioskach i uchwałach⁵². Określały one funkcję i rolę prasy partyjnej oraz jej miejsce w życiu organizacji. Podnosiły konieczność rozszerzania grona współpracowników redakcji przez powołanie korespondentów robotniczych i stworzenie na łamach prasy specjalnych stałych działów korespondencji robotniczych. Polecały organizowanie systematycznych kampanii propagujących wydawnictwa partyjne w formie „tygodni prasy” itp. Zobowiązywały każdego członka partii do czytania i kolportażu prasy oraz werbowania stałych jej odbiorców wśród sympatyków i nie zorganizowanych. Polecały stworzenie w większych ośrodkach samodzielnych pism lokalnych w oparciu o miejscowe siły i środki przy pomocy Centralnej Redakcji i Centralnej Techniki. Uchwalony na II Zjeździe statut KPRP powoływał w kołach partyjnych specjalnych funkcyjnych kolporterów⁵³.

II Zjazd KPRP miał decydujące znaczenie w dziejach komunistycznej prasy w Polsce, gdyż podniósł jej rangę i uczynił ją jedną z podstawowych form pracy partii. Jako nieodłączną część składową prasy komunistycznej ustanowił działy korespondencji robotniczych. Każdego członka partii uczynił kolporterem.

⁵¹ F. Świetlikowa *Z badań nad strukturą organizacyjną Komunistycznej Partii Robotniczej Polski w latach 1918—1923*, „Z pola walki” 1959, nr 1, s. 32—33; J. Piasecka, J. Auerbach *Stan organizacyjny KPP w latach 1929—1933*, „Z pola walki” 1965, nr 1, s. 48—51.

⁵² W swoim referacie o zadaniach KPRP na wsi T. Dąbal stwierdził: „Musimy w najbliższych miesiącach po prostu zalać wieś powodzią naszej literatury [...]. Naprawdę cały kraj winien być zasypywany naszą bibułą i trafić ona winna do najdalszej wsi we wszystkich trzech zaborach. Przy tym nasuwa mi się drobna, lecz ważna uwaga, a mianowicie na wszystkich naszych broszurach i odezwach chłopskich należy umieszczać w końcu słowo: „Przeczytaj! Pucz drugich! Podaj dalej!” (*Protokoły II Zjazdu Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (1923)*, „Z pola walki” 1959, nr 4, s. 118—119; *II Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski*, Warszawa 1968, s. 443—444).

⁵³ *Protokoły II Zjazdu KPRP (1923)*, „Z pola walki” 1959, nr 4, s. 167—168; *II Zjazd Komunistycznej Partii Robotniczej Polski*, s. 545, 551—552.

Swoje szczytowe wyniki pod względem ilości wydawnictw i wysokości nakładów KPRP osiągnęła w okresie między II Zjazdem (wrzesień 1923) a V Kongresem Kominternu (czerwiec 1924). W czasie niepełnego roku wydrukowano 125 rodzajów odezw w nakładzie 1 154 500 egzemplarzy, 38 numerów czasopism o łącznym nakładzie 97 500 egzemplarzy i 26 broszur w nakładzie 228 500 egzemplarzy⁵⁴. Były to rekordowe osiągnięcia na przestrzeni całych dziejów partii w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Zgodnie z postanowieniami w sprawie lokalnych ośrodków pozjazdowe Plenum KC KPRP (obradujące w grudniu 1923) podjęło uchwałę o rozbudowie aparatu wydawniczego wszystkich szczebli i usamodzielnieniu poszczególnych okręgów pod względem technicznym. W zasadzie od tego czasu obok wysłanników KC i kolporterów Techniki Centralnej rozwinęła się w partii sieć terenowych kolporterów wyjeżdżających z lokalnych ośrodków po centralne wydawnictwa partyjne, które następnie rozprowadzano po swoich okręgach. Upowszechniła się świadomość roli prasy i nawyk jej czytania. Odtąd prasa stała się nieodłącznym towarzyszem każdego członka partii komunistycznej w Polsce.

Sprawy prasy partyjnej i kolportażu, wydawnictw legalnych i konspiracyjnych, roli centralnych organów poruszane były na wszystkich zjazdach KPRP⁵⁵.

Przyjęte wówczas zasady działalności wydawniczej i kolportażu prasy, struktura organizacyjna i nazewnictwo z nią związane utrwaliły się w partii na wiele lat i następnie przejęła je w spuściznie Polska Partia Robotnicza.

4. KOLPORTAŻ WYDAWNICTW CENTRALNYCH KPRP NA KIELECCZYŻNIE (1918—1925)

Na ulicach Radomia 1 maja 1919 r. robotnicy nieśli po raz pierwszy sztandar KPRP. Zorganizowany w 1919 r. na terenie Kielecczyny Komitet Okręgowy w Radomiu obejmował koła partyjne w Radomiu, Skarżysku, Stąporkowie, Końskich, Szydłowcu, Opocznie, Starachowicach i Ostrowcu Świętokrzyskim. Koła partyjne w Starachowicach i Ostrowcu Świętokrzyskim już w latach 1920—1922 pełniły w zasadzie funkcje komitetów dzielnicowych. Koło partyjne w Starachowicach, które powstało na przełomie 1918 i 1919 r., skupiało głównie członków związku zawodowego metalowców pracujących w Wojskowej Wytwórni Amunicji. W latach 1920—1922 koordynowało ono nie tylko pracę kół fabrycznych w zakładach starachowickich, ale także i innych kół (a m. in. i tzw. Wychodźstwa Żydowskiego w Wierzbniku) i rozwijało działalność w okolicznych wsiach oraz utworzyło na tym terenie Związek Młodzieży Komunistycznej⁵⁶. Podobnie koło partyjne w Ostrowcu Świętokrzyskim pełniło w zasadzie także funkcje komitetu dzielnicowego KPRP, gdyż w latach 1920—1922 koordynowało pracę w zakładach ostrowieckich i kół wiejskich w Szewnej, Częstocicach, Denkowie, Ostrówku, Bokszyckiej, Bodzechowie, Ćmielowie oraz w środowisku ży-

⁵⁴ CA KC PZPR, mf 1/3 i mf 135/1; M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, s. 107—108.

⁵⁵ „Czerwony Sztandar” nr 1 ze stycznia 1931; „Nowy Przegląd” nr 8/66 z sierpnia 1933.

⁵⁶ AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, nr 23/29.

dowskim i w utworzonym Związku Młodzieży Komunistycznej⁵⁷. W 1922 r. okręg radomski składał się z 33 kół z ogólną liczbą ok. 250 członków. W 1923 r. zorganizowano dalsze koła w Kielcach, Kozienicach, Zwoleniu, Bliżyniu, Włoszczowej i Suchedniowie. Uformowany w latach 1922—1923 okręg radomski rozciągał się na tereny pokrywające się w zasadzie z obszarem dzisiejszych województw: kieleckiego i radomskiego, ponadto obejmował ziemię miechowską, z tym że ziemię sandomierską włączono do tego okręgu dopiero w końcu lat dwudziestych. Liczba członków partii w kołach była bardzo zróżnicowana i wynosiła od kilku do kilkudziesięciu. Najliczniejsze koło w Radomiu grupowało w tym czasie 40 członków partii. Ogółem w 1923 r. liczba członków KPRP w okręgu wynosiła 324, a liczba członków KZMP 86 (oczywiście razem z Miechowem, bez Sandomierza; patrz tabelka)⁵⁸. W 1924 r. organizacje partyjne rozwijały się nadal i powstawały nowe koła, m. in. wokół Ostrowca Świętokrzyskiego, w Opatowie i Staszowie. Ukształtowany w latach 1922—1924 zasięg terytorialny okręgu radomskiego przetrwał wiele lat. Nieustannie zmieniał się tylko stan liczbowy kół i członków partii. Składy komitetów dzielnicowych, struktura i układ dzielnic szczególnie często ulegały przekształceniom w wyniku licznych represji i nie były w tym czasie ustabilizowane.

Powstanie i rozwój organizacji partyjnych na Kielecczyźnie różniły się nieco od odpowiednich procesów w innych okręgach KPRP. W okresie powstawania i formowania struktury KPRP rodziła się i umacniała specyfika komunistycznych organizacji tego okręgu, która przetrwała do czasów okupacji jako rezultat rozmieszczenia i charakteru zakładów produkcyjnych na Kielecczyźnie. Rozproszenie i zróżnicowanie zakładów produkcyjnych (huty, fabryki, kopalnie, kamieniołomy, wytwórnie porcelany, papiernie, garbarnie, tartaki i rzemiosło) było przyczyną odrębności między organizacjami partyjnymi w łonie samego okręgu oraz swoistej specyfiki w porównaniu i w odróżnieniu od sąsiednich organizacji Zagłębia Dąbrowskiego i Śląska, grupujących głównie proletariat wielkoprzemysłowy. Wynikały one z tego, że rezerwuarem siły roboczej dla reorganizowanych i rozbudowywanych po odzyskaniu niepodległości zakładów przemysłowych Kielecczyzny była przeludniona i biedna wieś. Rozwinięte niezwykle na początku XIX wieku górnictwo i hutnictwo w tzw. Zagłębiu Staropolskim zatrzymało się bowiem w rozwoju po upadku powstania listopadowego do tego stopnia, że niektóre ośrodki przemysłowe upadły zupełnie (np. w Nietulisku), więc po odzyskaniu niepodległości nie tylko modernizowano, ale w zasadzie tworzone nowe zakłady produkcyjne, czerpiąc potrzebne ręce do pracy z okalających je wsi. Nowi robotnicy nie zmieniali początkowo swego miejsca zamieszkania, lecz dochodzili lub dojeżdżali do pracy ze wsi. Powodowało to przenikanie wpływów z miast do wsi. Ponadto wieś kielecka tradycyjnie była bardziej zrewolucjonizowana od wsi w innych okręgach. Wszystkie te czynniki spowodowały, że w organizacjach partyjnych KPRP na Kielecczyźnie robotnicy fabryczni dominowali w zasadzie tylko w bardziej uprzemysłowionych miastach (jak Radom, Skarżysko, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice). W małych

⁵⁷ CA KC PZPR, 76/III-180; 40 lat walki KPP o Polskę ludu pracującego, „Walczyliśmy o stal” (organ Komitetu Zakładowego PZPR i Rady Zakładowej Huty im. M. Nowotki w Ostrowcu), nr 3/4 z 24 I 1959 (numer specjalny).

⁵⁸ CA KC PZPR, 158/XII-2, t. 1; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 1; F. Świątlikowa *Liczebność okręgowych organizacji KPP w latach 1919—1937*, „Z pola walki” 1970, nr 2, s. 196.

KOMITET OKRĘGOWY KPP KIELCE-RADOM

Rok	Liczba dzielnic	W tym kół											W tym członków kół													
		Ogółem kół	Fabrycznych	zawodowych	mieszanych	kolejowych	robotników	rolnych	chłopów	kobiet	inteligentnych	bezrobotnych	polskich	żydowskich	ogółem członków	Fabrycznych	zawodowych	mieszanych	kolejowych	robotników	rolnych	chłopów	kobiet	inteligentnych	bezrobotnych	
1919		33																								
1920		27																								
1921		51																								
1922	14	33						3																		
1923	16	51																								
1924	15	31																								
1925	3	57																								
19'6	4	42																								
1927	6	56																								
1928	9	68																								
1929	7	68																								
1930	16	175																								
1931	11	153																								
1932	13	56*																								
1933	12	78																								
1934	12	62																								
1935	12																									
1936	12																									
1937																										

*) brak danych z Kielc

osadach w składzie kół partyjnych znalazło się wielu Żydów trudniących się handlem lub pracujących w drobnych warsztatach rzemieślniczych. We wszystkich organizacjach, w różnych proporcjach, brali udział bądź dojeżdżający ze wsi robotnicy, bądź całkiem związani ze wsią różnorodni robotnicy rolni, fornale i chłopci. Ten stosunkowo znaczny udział chłopów w KPRP na Kielecczyźnie wyróżniał od innych okręg radomski, gdzie w organizacjach partyjnych coraz większą rolę zaczynała odgrywać praca na wsi. Rozproszenie terytorialne kół, zróżnicowanie zawodowe członków partii i jednoczesna praca na terenie wsi utrudniały działalność organizacyjną i szersze oddziaływanie na ogólną sytuację społeczną i polityczną KPRP na Kielecczyźnie. Utrzymywała jednak i umacniała wpływ w określonych środowiskach.

Udział wsi w całokształcie poczyniń i zainteresowań partii na tym terenie zaważył w okresie okupacji na zasięgu wpływów Polskiej Partii Robotniczej na Kielecczyźnie. Wieś kielecka bowiem nie tylko przystąpiła do aktywnej walki z najeżdżącą hitlerowskim, ale stanowiła bazę członkowską PPR i stała się życiodajnym zapleczem Gwardii i Armii Ludowej. Rezultaty te utorowała KPRP. Wpływy swoje partia zdobywała, rozszerzała i umacniała stopniowo w toku wieloletniej działalności informacyjnej i propagandowej przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

Powstawanie kół partyjnych i formowanie okręgu na Kielecczyźnie powiązane było ściśle z kolportażem prasy i wydawnictw centralnych KPRP. Okręg radomski otrzymywał tysiące egzemplarzy odezw i ulotek oraz setki egzemplarzy prasy legalnej i nielegalnej. Już w 1918 r. pracownicy Wydziału Wiejskiego propagowali i kolportowali „Gromadę” w czasie wyjazdów na Kielecczyznę po materiały do stałej rubryki korespondencji terenowych tego pisma⁵⁹. Na przełomie 1918 i 1919 r. dowożono z Warszawy do komitetu okręgowego w Radomiu „Sztandar Socjalizmu”. W okresie pierwszych dwóch miesięcy (styczeń—luty 1919) działalności KPRP okręg radomski otrzymał 300 egzemplarzy „Przełomu”, tysiąc egzemplarzy „Gromady” i 3 tysiące egzemplarzy odezw⁶⁰. Gdy w 1919 r. w powiecie pińczowskim wybuchł strajk rolny przeciw właścicielom ziemskim, wśród służby folwarcznej krążyły nadesłane z Warszawy odezwy strajkowe⁶¹. Już od 1920 r. KPRP nawiązała ścisłe kontakty z kolejarzami Radomia, co ułatwiało kolportaż literatury do komitetu okręgowego i po całym terenie Kielecczyzny. W Starachowicach kolportowano w latach 1920—1921 „Czerwony Sztandar”, „Sztandar Komunizmu”, „Gromadę” i odezwy KPRP przywożone z Warszawy przez lokalnych kolporterów⁶². W 1921 r. w okolicy Lipska powstały już pierwsze koła czytelników „Orki”⁶³. W latach 1922—1924 rozwinął się na Kielecczyźnie kolportaż wydawnictw firmowanych przez Związek Proletariatu Miast i Wsi. Zwłaszcza w okresie wyborów do sejmu (3 XI 1922) przy agitacji wyborczej na listę tej organizacji kolportowano m. in. w powiatach iłżeckim, kieleckim i jędrzejowskim przywożone

⁵⁹ W. Dąbrowski *Wspomnienia z lat 1900—1918*, „Z pola walki” 1958, nr 2, s. 130—131; R. Jabłonowski *Wspomnienia (1905—1928)*, Warszawa 1962.

⁶⁰ *Sprawozdanie z Rady Partyjnej zwołanej w połowie lutego 1919 r.*, s. 17.

⁶¹ AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, nr 47/28.

⁶² AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, nr 23/29.

⁶³ CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński).

z Warszawy ulotki, odezwy, plakaty i okólniki z nadrukiem: „Centralny Komitet Wyborczy Związku Proletariatu Miast i Wsi”⁶⁴.

Rok 1923 był na Kielecczyźnie okresem szczególnie intensywnej działalności propagandowej. W tym roku w czasie obchodów 1 Maja tylko na ścianach domów w Ostrowcu Świętokrzyskim policja naliczyła 25 odezw i plakatów komunistycznych⁶⁵. W związku z inflacją (w czerwcu i lipcu) w wielu zakładach przemysłowych wybuchają strajki poprzedzone kampanią propagandową w sprawie poprawy warunków pracy i podwyżki płac. Na jesieni wybuchają strajki we wszystkich okręgach przemysłowych na terenie całej Polski. W listopadzie Kielecczyzna objęta została strajkiem powszechnym. W zakładach Kielc, Radomia, Ostrowca Świętokrzyskiego i Starachowic strajkowali robotnicy metalowi, drzewni, skórzani, budowlani i chemiczni. W tym miesiącu kolportowano głównie materiały II Zjazdu, protestacyjne odezwy KC KPRP w związku z militaryzacją kolei i na temat powstania krakowskiego⁶⁶. W listopadzie okręg otrzymał następującą ilość centralnych wydawnictw partyjnych:

<i>Uchwała II Zjazdu w sprawie robotników rolnych</i>	2000 egz.
<i>Manifest II Zjazdu do całego ludu pracującego</i>	2000 „
<i>Odezwa KC</i>	1500 „
<i>Odezwa do młodzieży</i>	150 „
<i>Odezwa do żołnierzy</i>	200 „
<i>Odezwa o faszystwie polskim</i>	400 „
<i>„Głos Komunistyczny”</i>	1000 „
<i>Odezwa KC do robotników i chłopów</i>	1000 „ ⁶⁷

Oprócz tekstu uchwał II Zjazdu okręg otrzymał w tym miesiącu okólniki KC KPRP nakreślające proletariatu i partii rolę przywódcy i rzecznika interesów narodu polskiego. W grudniu 1923 okręg dostał 6 transportów literatury. Pod koniec 1923 r. KC KPRP skierował na Kielecczyznę Aleksandra Zawadzkiego, który dość często wówczas dojeżdżał do Ostrowca Świętokrzyskiego⁶⁸. Za jego pośrednictwem nawiązana została ścisła więź z Warszawą i regularny wpływ centralnych wydawnictw partyjnych. Dzięki temu wytyczne II Zjazdu KPRP mogły być przedyskutowane we wszystkich kołach partyjnych na Kielecczyźnie na jesieni tego samego roku, a przesłane materiały propagandowe wykorzystywano w masowej działalności agitacyjnej partii na masówkach i wiecach oraz w czasie pochodów i strajków.

Upowszechnienie uchwał II Zjazdu i realizacja zawartych w nich wytycz-

⁶⁴ AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, nr 23/29; AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, nr 3/28.

⁶⁵ CA KC PZPR, 76/III-180; M. Tamiola *Położenie i walka robotników zakładów ostrowieckich w latach 1923—1926*, s. 22; M. Tamiola *Ostrowiecka dzielnica Komunistycznej Partii Polskiej*, s. 7.

⁶⁶ CA KC PZPR, 158/XII-3, t. 1, k. 1; CA KC PZPR, 158/III-4, t. 1, k. 3; CA KC PZPR, KPP 158/XII-4, t. 2, k. 1; CA KC PZPR, t. os. 7609 (W. Spychaj-Sobczyński).

⁶⁷ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 1, k. 1.

⁶⁸ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, k. 5; CA KC PZPR, t. os. 7501 (W. Spychaj-Sobczyński); *Młode życie oddał za Polskę wolną od wyzysku* [o K. Świradowskim], „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

nych w kwestii jednolitego frontu klasy robotniczej przyczyniły się do podjęcia dialogu z radomskim OKR PPS i czyniły działalność partii w związkach zawodowych, powodując wzrost wpływów KPRP w Zw. Zaw. Metalowców (w Radomiu, Końskich, Stąporkowie, Starachowicach i Ostrowcu Świętokrzyskim) w Związkach Zawodowych Robotników Skórzanych i Garbarskich (w Radomiu) i Drzewnych (w Kielcach)⁶⁹. Wzrost wpływów KPRP na Kielecczyźnie w latach 1923—1924 partia osiągnęła dzięki otrzymywanym wydawnictwom centralnym i doskonale zorganizowanemu kolportażowi.

W latach 1924—1925 Kielecczyzna zaopatrywana była systematycznie w bardzo duże ilości różnych wydawnictw centralnych. W 1924 r. okręg regularnie co miesiąc otrzymywał okólniki i biuletyny KC KPRP oraz po 300 egzemplarzy „Głosu Komunistycznego”⁷⁰. Także w dużych ilościach kolportowana była w 1924 r. „Trybuna Robotnicza” — organ Centralnego Komitetu Związku Proletariatu Miast i Wsi — w Radomiu (200 egz.), Kielcach (70 egz.), Starachowicach (50 egz.), Końskich i Ostrowcu Świętokrzyskim (po 30 egz.), Miechowie i Stąporkowie (po 10 egz.)⁷¹. W znacznie mniejszych ilościach, od kilku do kilkunastu egzemplarzy, w latach 1924—1925 docierały do okręgu: „Czerwony Sztandar”, „Nowy Przegląd”, „Gromada”, „Towarzysz” i „Sztandar Komunizmu”⁷². Oprócz prasy centralnej w niektórych ośrodkach (Miechów, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski) kolportowano „Komunistę” — organ Komitetu Okręgowego Zagłębia Dąbrowskiego KPRP i KP Górnego Śląska, co było następstwem kontaktów i współpracy z organizacjami Zagłębia Dąbrowskiego⁷³. W znacznie większych ilościach na Kielecczyznę dochodziły co miesiąc odezwy i ulotki oraz tzw. rozrzutki i motylki. W okresie od stycznia do marca 1924 r. okręg otrzymywał co miesiąc odezwy i ulotki w ilościach 200—3000 egzemplarzy⁷⁴. W kwietniu 1924 r. oprócz biuletynów, okólników i prasy okręg otrzymał następującą ilość centralnych wydawnictw KPRP do plakatowania i rozrzucania w miejscach publicznych:

Odezwa majowa KC	— 5000 egz.
Odezwa rolna KC (majowa)	— 6000 „
Odezwa do robotników PPS (majowa)	— 5000 „
Motylki majowe	— 10000 „ ⁷⁵

W 1925 r. okręg otrzymywał ważniejsze odezwy w ilości ok. 1000 egzemplarzy⁷⁶. W tym roku aresztowano w Ostrowcu Świętokrzyskim łącznika i kolportera przybyłego z Warszawy, w którego walizce razem z broszurami, biule-

⁶⁹ CA KC PZPR, 158/XII-3, t. 1, k. 1.

⁷⁰ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 14; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 1, 5 i 35.

⁷¹ CA KC PZPR, 158/XII-3, t. 2, k. 35.

⁷² CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 14; CA KC PZPR, Archiwum Duracza 105/722, k. 4—5; CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński); AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, 23/29; AKM PZPR w Ostrowcu Świętokrzyskim, Dokumenty F. Michalskiego.

⁷³ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 8; AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, 23/29.

⁷⁴ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 1 i 6.

⁷⁵ Ibid., t. 2, k. 35.

⁷⁶ CA KC PZPR, KPP 158/XII-8, t. 4, k. 23.

tydami KC i prasą („Nowy Przegląd”, „Czerwony Sztandar”, „Towarzysz”) znajdowały się różne odezwy w ilości po 1800—2000 egz. i 800 sztuk ulotek⁷⁷. Prasa i wydawnictwa centralne przekazywane były wówczas na Kielecczyznę nie tylko za pośrednictwem Komitetu Okręgowego, ale i bezpośrednio do silniejszych ośrodków partyjnych, takich jak Starachowice czy Ostrowiec Świętokrzyski.

Otrzymywane w dużych ilościach wydawnictwa centralne w latach 1924—1925 rozprowadzane były po całej Kielecczyźnie niezwykle sprawnie. Sprawozdania „objazdowicza” dla KC z tych lat podkreślały doskonałą organizację kolportażu na Kielecczyźnie, mimo nieudolnego kierownictwa okręgu. Kolportaż wydawnictw legalnych i nielegalnych na cały okręg prowadziła w tym czasie organizacja partyjna w Ostrowcu Świętokrzyskim. Same zakłady ostrowieckie i okoliczny teren pochłaniały wówczas jedną trzecią literatury okręgowej. Prasa i odezwy komunistyczne docierały wtedy nie tylko do członków partii, ale i bezpartyjnych mieszkańców miast i okalających je wsi. W czasie dwóch dni po całym okręgu, z Ostrowca Świętokrzyskiego do najdalej położonych miejscowości rozprowadzano wszystkie przydzielone wydawnictwa⁷⁸. Kolportażem zajmowała się przeważnie młodzież z Ludwikowa spod Ostrowca Świętokrzyskiego, należąca do Związku Młodzieży Komunistycznej. W tym samym Ludwikowie, który później w okresie II wojny światowej miał znaczny udział w działalności wydawniczej i propagandowej PPR, odbywała się narada aktywu młodzieży komunistycznej z udziałem A. Zawadzkiego na temat kolportażu prasy i zadań miejscowego ZMK. Przez dwa lata (1924—1925), aż do aresztowania całej komórki, nie zawsze pełnoletni chłopcy z Ludwikowa rozwozili, przeważnie na rowerach, partyjne wydawnictwa po okolicznych wsiach i całym okręgu. Dostarczali przesyłki do bardzo odległych punktów dowozu w Radomiu, Starachowicach i Miechowie⁷⁹. Młodzież z Ludwikowa, z której wyrosli wytrawni działacze KPP i PPR, brała udział także i w innych formach działalności propagandowej. Na 1 Maja w 1924 i 1925 r. plakatowała odezwy i ulotki. Pewnego razu (w 1924 r.) w czasie manifestacji nakleiła odezwę komunistyczną nawet na plecach patrolującego policjanta⁸⁰. Rozwieszała również czerwone sztandary. Umieszczała je w taki sposób, aby jak najbardziej utrudnić policji ich usuwanie. Wybierała specjalnie najwyższe kominy fabryczne i największe drzewa, którym po założeniu sztandaru odcinała niższe gałęzie⁸¹.

Propaganda stała w centrum uwagi wszystkich organizacji. W styczniu

⁷⁷ CA KC PZPR, Archiwum Duracza 105/723, k. 4 i 254; CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński).

⁷⁸ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 28; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 8 i 13.

⁷⁹ CA KC PZPR, Archiwum Duracza 105/723, k. 7 i 258; CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński); *Młode życie oddał za Polskę wolną od wyzysku* [o K. Świrdowskim], „Walczymy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959; W. Rogala *Ich walka. Sylwetki rewolucjonistów kieleckich*, Warszawa 1965, s. 191 i 251—256.

⁸⁰ CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński).

⁸¹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 25; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 11; CA KC PZPR, Archiwum Duracza 105/723, k. 251; CA KC PZPR t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński).

1924 r. na zebraniach partyjnych w całym okręgu omawiano sprawy kolportażu prasy⁸².

W czasie od jesieni 1923 do 1925 r. płoty i mury miast, osad i wsi Kielecczyzny w określone dni zalepiano odezwami w ramach akcji przeciw białemu terrorowi i przeciw represjom wobec więźniów politycznych, które nastąpiły po okresie najwyższego napięcia walk proletariatu polskiego z 1923 r. Inaczej niż w innych okręgach, na Kielecczyźnie nie opadła fala wystąpień rewolucyjnych o poprawę położenia ekonomicznego i społecznego robotników, o ziemię dla chłopów. Organizowano manifestacje i pochody pierwszomajowe, w czasie których rozrzucano „motyłki”. W zakładach przemysłowych rozdawano odezwy i ulotki. W Radomiu, Kielcach, Ostrowcu Świętokrzyskim, Końskich, Stąporkowie i Miechowie hasła na sztandarach i transparentach głosiły: „Ziemia dla chłopów”, „Niech żyje rząd robotniczo-chłopski”. „Precz z podatkami”, „Precz z oszukańczą reformą rolną”, „Żądamy uwolnienia więźniów politycznych”, „Niech żyje rewolucja socjalna”, „Niech żyje 1 Maja”⁸³. Program wysunięty na II Zjeździe KPRP i głoszone hasła, nasilenie działalności propagandowej spowodowały znaczne zwiększenie szeregów partyjnych oraz jednocześnie wzrost wpływów zarówno w związkach zawodowych, jak i na terenie wsi. Partia na Kielecczyźnie przeżywała wówczas swoje wielkie dni. Doprowadziła do nieznacznej poprawy płac oraz przyjęcia niektórych wyrzuconych i bezrobotnych do pracy, umocniła autorytet robotników w środowisku. Ale do pełnego zwycięstwa było jeszcze daleko.

Okres sukcesów przerwały masowe aresztowania, które w 1925 r. spadły na Kielecczyznę. W samym Radomiu uwięziono ok. 100 komunistów powodując rozbitcie całej organizacji radomskiej i komitetu okręgowego. Pozamykano komunistów z Kielc, Skarżyska, Starachowic, Włoszczowej, Ostrowca Świętokrzyskiego⁸⁴. Zerwały się kontakty wewnątrz partii. Spadła liczba członków. Na długo praca okręgu została zdeorganizowana. Kryzys ten pogłębiły uchwały V Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej (1924) i III Zjazdu KPRP (14 I—5 II 1925) powodujące wzrost tendencji sekciarskich, osłabienie pracy masowo-politycznej i stagnację w partii. III Zjazd zmienił nazwę partii na Komunistyczną Partię Polski (KPP). Konferencja okręgowa odbyta po III Zjeździe (maj 1925) jednogłośnie przyjęła rezolucję popierającą stanowisko KC KPP we wszystkich kwestiach. Ta nowa linia i represje przyczyniły się do osłabienia działalności partii na ziemi kieleckiej.

Po fali aresztowań w 1925 r. ostała się i umocniła tylko ostrowiecka dzielnica KPP, która w latach 1925—1926 stanowiła najsilniejszy ośrodek działalności komunistycznej na Kielecczyźnie. Po każdej serii aresztowań wiosną i latem 1925 r. pozostali na wolności ostrowieccy komuniści wzmagali jeszcze bardziej swoją działalność, rozklejając nowe plakaty i ulotki, aby pomóc przebywającym w więzieniach towarzyszom. Partia na tym terenie nie utraciła swoich wpływów,

⁸² CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 1.

⁸³ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 21; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 8 i 11; CA KC PZPR, 76/III-180.

⁸⁴ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 11—12; CA KC PZPR, Archiwum Duracza 105/723, k. 1—10 i in.; AKW PZPR w Kielcach, *Acta Sądu Okręgowego w Radomiu* 23/29; *W dowód pamięci jego imieniem nazwano osiedle mieszkaniowe* [o B. Spychaju], „Walczy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

mimo osłabienia spowodowanego represjami. W związku z redukcją w zakładach ostrowieckich, przeprowadzoną w latach 1924—1926, prawie połowa załogi zakładów ostrowieckich utraciła pracę. Pod koniec 1925 r. liczba zarejestrowanych bezrobotnych przekroczyła 3 tys. Nędza i głód zaglądały coraz częściej do robotniczych domów. Żądanie pracy stało się głównym hasłem wystąpień pierwszomajowych w 1926 r., przygotowywanych przez KPP i PPS, a formalnie organizowanych przez Związek Zawodowy Metalowców. Na tle kryzysu w zakładach ostrowieckich doszło do rozruchów; ich kulminacyjnym punktem była walka uliczna w czerwcu 1926 r., w wyniku której padli zabici i ranni; w stan oskarżenia postawiono 44 robotników, z których 34 wyrokiem sądu skazano na karę od 6 miesięcy do 6 lat więzienia⁸⁵. Ostatnia na Kielecczyźnie pochodnia walki o poprawę doli robotników stłumiona została przy przelewie krwi i huku salw wojskowych. Mimo tych ofiar walki czerwcowe nie przyniosły poprawy warunków życia i pracy robotników, gdyż wystąpienie w Ostrowcu Świętokrzyskim nie było przygotowane i przebiegało w sposób żywiołowy. Bolesna porażka, represje i ogólna sytuacja w KPP spowodowały spadek aktywności komunistów ostrowieckich. W ten sposób zlikwidowany został najbardziej wytrwały w latach dwudziestych ośrodek działalności rewolucyjnej na Kielecczyźnie.

5. DZIAŁALNOŚĆ PROPAGANDOWA WŚRÓD WOJSKA

Klasowy charakter wojska polskiego Drugiej Rzeczypospolitej, wynikający z klasowego charakteru państwa, powodował, że przygotowywane ono było przez klasy posiadające również jako narzędzie do utrzymania porządku wewnętrznego i obrony przed wrogiem zewnętrznym, a tym samym armia przysposabiana była do tłumienia strajków i innych wystąpień mas pracujących. W ramach pracy oświatowo-wychowawczej w armii różnymi środkami, a m. in. przez oficjalne czasopismo żołnierskie „Żołnierz Polski”, redagowane przez poetę Artura Oppmana (Or-Ota), starano się kształtować przekonanie o „apolitycznym”, „ponadklasowym” i „ogólnonarodowym” charakterze wojska.

U podstaw polityki i pracy wojskowej KPRP i KPP w okresie dwudziestolecia międzywojennego było dążenie do przeciągnięcia części armii na stronę rewolucyjnego ludu. W okresie walki o władzę na czoło działalności wojskowej KPRP wśród wojska wysunęło się zadanie pozyskania żołnierza polskiego dla rewolucji i tworzenia rad żołnierskich oraz obrona republik radzieckich i propaganda antywojenna. W przeciwieństwie do oficerów szeregowcy armii okresu Drugiej Rzeczypospolitej rekrutowali się głównie spośród robotników i chłopów. Rozpoczęła się walka o duszę żołnierza. Począwszy od 1918 r. w prasie KPRP ukazywały się artykuły pod znanymi nagłówkami, jak np. *O duszę żołnierza*, publikowano liczne wiersze na ten temat, a Komitet Centralny KPRP w specjalnych odezwach już w grudniu 1918 pod sugestywnym tytułem *Nie*

⁸⁵ CA KC PZPR, t. os. 263 (P. Baran); CA KC PZPR, t. os. 5448 (M. Stanik); „Życie Robotnicze” nr 22 z 13 VI 1926; „Robotnik” nr 159 z 11 VI 1926. M. Tamiola *Położenie i walka robotników zakładów ostrowieckich w latach 1923—1926*, s. 28—32, 34—41, 43, 44; M. Tamiola *Ostrowiecka dzielnica Komunistycznej Partii Polskiej*, s. 14—17; W. Rogala *Ich walka. Sylwetki rewolucjonistów kieleckich*, s. 151—152.

bądźcie *Kainami* waszych braci wzywał żołnierzy, by nie strzelali do współrodaków⁸⁶.

Tego rodzaju artykuły, utwory literackie i odezwy zmierzały do przekształcenia armii polskiej z narzędzia panowania klas posiadających w sojusznika klasy robotniczej i chłopstwa pracującego oraz do obudzenia solidarności klasowej żołnierza, chłopca i robotnika, do wspólnej walki o Polskę bez kapitalistów i dziedziców.

W lutym 1919 r. przy sekretariacie KC KPRP utworzono Wydział Agitacji w Wojsku w celu prowadzenia pracy politycznej wśród żołnierzy za pośrednictwem czasopism i druków ulotnych. Partia wysunęła także zadanie powołania Komunistycznej Organizacji Żołnierskiej (KOŻ), która początkowo miała — przez organizowanie rad żołnierskich — uczestniczyć razem z radami robotniczymi i włościańskimi w walce o władzę. W pierwszym okresie działalności Wydziału druki ulotne poświęcone były tworzeniu Rad Delegatów Żołnierskich. W okresie wojny polsko-radzieckiej większość odezwo kierowana była przeciw udziałowi Polski w interwencji antyradzieckiej i przeciw poborowi do wojska. Niezwykle wymowne były same tytuły odezwo: „Precz z wojną!”, „Dość wojny!”, „Żądamy natychmiastowej demobilizacji!”, „Przeciw podatkowi krwi!” W okresie wzniesienia fali rewolucyjnej 1921—1923 nasiliły się odezwy wzywające żołnierzy do solidaryzowania się z demonstrantami i przestrzegające przed strzelaniem do robotników. W okresie względnej stabilizacji na czoło wysunęła się sprawa tworzenia kół żołnierskich, a w odezwach i ulotkach dominowała tematyka związana z warunkami bytu żołnierzy i żądania ekonomiczne, w sprawie urlopów świątecznych, przeciw samowoli oficerów, uciskowi narodowościowemu itp.

⁸⁶ CA KC PZPR, mf 135/1; „Sztandar Socjalizmu” nr 8 z 28 XII 1918; jeden z takich wierszy opublikowany w 1918 wzywał:

Dziś, gdy świat cały w gruzy się rozpada,
Niechaj robotnik ster w swe ręce bierze,
Niech mu z pomocą Wasza mknie gromada,
Bracia żołnierze!

I chociaż ciężkie spadnie nań zadanie,
Niech się nie lęka, gdy stanie przy sterze,
Bo wraz z nim pójdą na jego wołanie
Bracia żołnierze!

O hańba temu, co zostaje w tyle,
Temu, co bratniej nie uchwyci dłoni,
Temu, co wrażej nie oprze się sile
I grzbiet pokornie przed razami skłonił!
Bo gdy rząd w ręce ujmą dawne pany,
To dziecko ludu zakują w kajdany!
Więc bracia w bluzę i szynele ubrani,
Ludu warsztatni — wy, tłumy siermiężne,
Mężni i dzielni, wierni i oddani,
Razem wstąpcie na boje orężne!
— Zawrzyjcie święte i wieczne przymierze,
Wy — robotnicy, chłopci i żołnierze!

(„Sztandar Socjalizmu” nr 5 z 24 XII 1918).

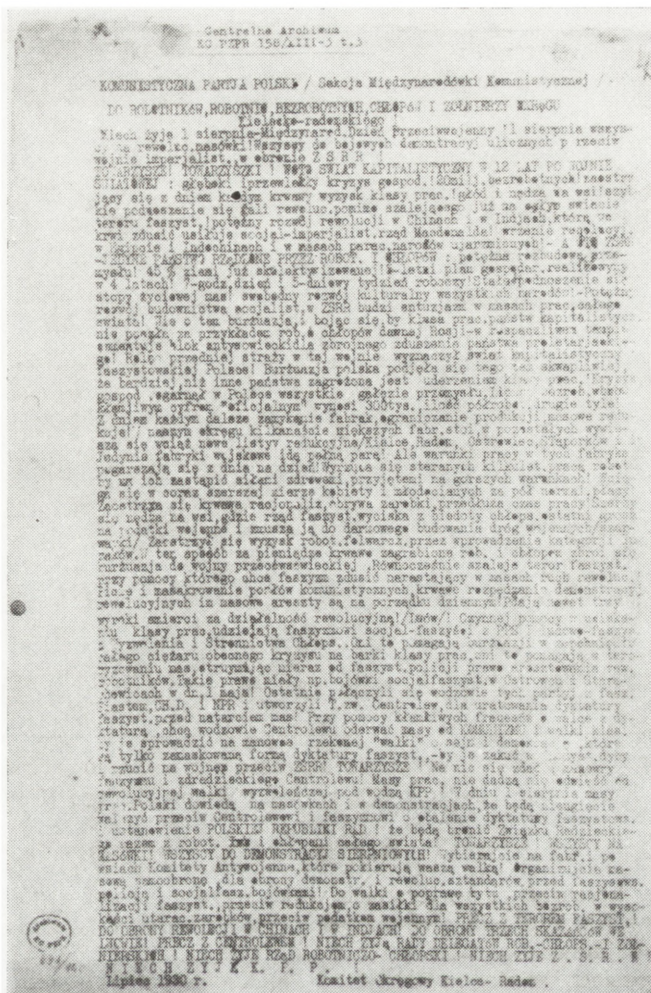

Ryc. 5. „Koszary” wzywają do demonstracji przeciw bezrobociu

Wydział Agitacji w Wojsku przy KC zorganizował własny aparat kolportażu i komórkę techniczną, która wydawała samodzielnie prasę, odezwy i broszury dla żołnierzy. Głównym wydawnictwem był nielegalny „Żołnierz-Robotnik” (marzec 1919 — czerwiec 1922) wydawany nieregularnie w nakładzie 2000—5000 egz. Pismo popularyzowało program KOŻ. Stało na stanowisku zawarcia pokoju z Rosją Radziecką. Występowało w obronie wolności przekonań i godności ludzkiej w wojsku oraz w sprawie humanistycznego traktowania żołnierzy przez oficerów. Domagało się uregulowania warunków bytu żołnierzy, podwyższenia żołdu, powiększenia racji żywnościowych, zapewnienia utrzymania rodzinom. Głosiło hasła antypoborowe wysuwane także przez KPRP na łamach całej prasy partyjnej (a zwłaszcza w „Czerwonym Sztandarze”, „Gromadzie”, „Głosie Komunistycznym”) i w licznych odezwach skierowanych do żołnierzy⁸⁷.

⁸⁷ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 14, 45, 47; „Czerwony Sztandar” nr 2 z 27 X 1919; CA KC PZPR, mf 135/1; I. Pawłowski *Polityka i działalność*

Ryc. 6. Odezwa Komitetu Okręgowego KPP Kielce-Radom z 1930 r. do robotników, robotnic, bezrobotnych, chłopów i żołnierzy okręgu kielecko-radomskiego na 1 sierpnia — Międzynarodowy Dzień Przeciwojenny

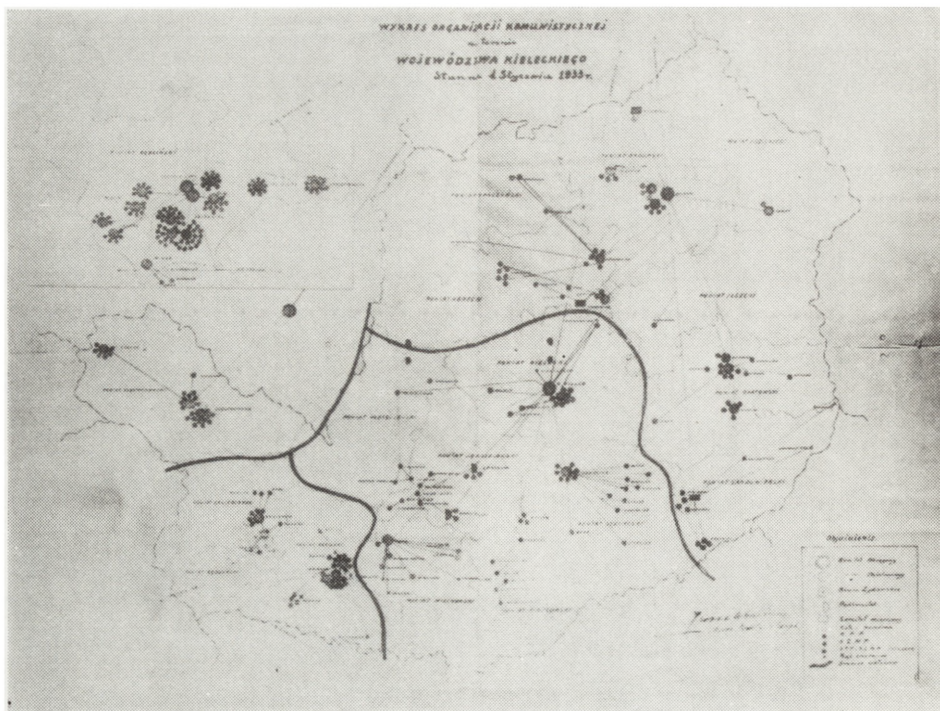

W maju 1923 r. Wydział Agitacji wraz z Centralną Redakcją KPRP wydał jeden numer nielegalnego pisma „Nowiny Żołnierskie”, które jednak nie utrzymało się dłużej.

Wydział Agitacji w Wojsku zajmował się kolportażem wydawnictw wśród żołnierzy. Przebrani w mundury wojskowe kolporterzy docierali niemal do wszystkich jednostek wojskowych⁸⁸. Mimo że rozprowadzanie pism i ulotek

wojskowa KPP 1918—1928, Warszawa 1964, s. 65—75; I. Pawłowski *Komunistyczna Partia Polski a wojsko w latach dwudziestych* [w:] *Najnowsze dzieje Polski. Materiały i studia z okresu 1914—1939*, t. IV, 1961, s. 16—17; Z. Szczygielski *Początki działalności KPP wśród żołnierzy (lata 1918—1919)*, „Wojsko Ludowe”, nr 12, 1958, s. 34—40; M. Meglicka *Prasa KPRP 1918—1923*, s. 105, 180—181 i 293—298; F. Świetlikowa *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, s. 148—152.

⁸⁸ CA KC PZPR, t. os. 3647 (W. Łukowski).

Ryc. 7. Mapa województwa kieleckiego z zaznaczonymi ośrodkami działalności KPP ze stycznia 1933 r. (z akt Wojewódzkiego Urzędu w Kielcach)

w koszarach i na terenach wojskowych, jako szczególnie strzeżonych, było niezwykle trudne i niebezpieczne, zasięg kolportażu i działalności wśród żołnierzy obejmował garnizony w Rembertowie, Modlinie, Dęblinie, Siedlcach i inne, rozciągając się na cały teren b. Królestwa Polskiego. Centralny Wydział Agitacji w Wojsku miał swoje odpowiedniki w komitetach okręgowych i dzielnicowych, zwane popularnie w partii „wojskówkami”, które zajmowały się pracą polityczną wśród żołnierzy na swoim terenie.

W lipcu 1927 r. z inicjatywy Sekretariatu KC KPP przekształcono dotychczasowy Wydział Agitacji w Wojsku w Centralny Wydział Wojskowy — CWW. CWW zajmował się odbudową lub budową okręgowych wydziałów wojskowych, kierowaniem całokształtem pracy wojskowej KPP i pełnił funkcję centralnej redakcji wydawnictw wojskowych. Organem CWW był początkowo nielegalny „Żołnierz-Komunista” (1927—1928). Następnie CWW wznowił na krótko „Nowiny Żołnierskie” (1928—1929) z podtytułem „organ KPP”, o charakterze bardziej instruktażowym, oraz wydawał przez wiele lat pismo masowe „Koszary” (1928—1935), a ponadto krótkotrwałe periodyki: „Biuletyn Informacyjny” (1928), „Koszarowiec” (1928), „Głos Poborowca” (1931—1933), „Trybuna Żołnierska” (1935), „Głos Żołnierza”, „Żołnierz Rewolucji” (1931), „Walka Koszar” (1931 i 1933), „Biuletyn Antywojenny” (1932), „Czerwone Koszary” (1933), „Gazetka Żołnierska” (1935). CWW otworzył nowy etap działalności KPP

na ziemię kielecką. Organizowano akcje antypoborowe w dniach poboru do służby wojskowej i na okresowe ćwiczenia, akcje antywojenne, akcje antyma-newrowe w związku z antyradziecką treścią manewrów, akcje o prawa wyborcze, akcje dotyczące warunków bytowych żołnierzy i akcje antyfaszystowskie.

Już w 1919 r. z ramienia Wydziału Agitacji w Wojsku prowadzono pracę polityczną na terenie stacjonującego w Kielcach 2 Pułku Piechoty, a na początku 1920 r. powstały rady żołnierskie nie tylko w Kielcach, ale i w Radomiu⁹⁰. W czasie wojny przeciwko Rosji Radzieckiej wśród młodzieży przedpoborowej szerzono hasła antymilitarystyczne i propagowano dezercję z wojska, m. in. w powiatach sandomierskim, kieleckim i w Starachowicach⁹¹. W związku z ogłoszeniem poboru rezerwistów na ćwiczenia wojskowe 5 marca 1923 r. rozplakatowano w Ostrowcu Świętokrzyskim ulotki komunistyczne wzywające rezerwistów rocznika 1897 do uchylania się od ćwiczeń⁹². W listopadzie 1923 r. okręg otrzymał do rozkolportowania 200 odezw KC do żołnierzy⁹³. W następnych latach okręg dostał jeszcze większe ilości odezw do poborowych, strzelców, rezerwistów i żołnierzy. Odezwy te wraz z prasą i innymi wydawnictwami komunistycznymi rozprowadzane były na ziemi kieleckiej przez lokalnych kolporterów. Powołana do służby wojskowej młodzież komunistyczna nie traciła kontaktu z swoimi macierzystymi komórkami KPP. Poprzez specjalnych kolporterów otrzymywała w czasie pełnienia służby wojskowej wydawnictwa komunistyczne, aby czytać je i kolportować wśród żołnierzy⁹⁴.

Na sprawy wojskowe i oddziaływanie polityczne na żołnierzy zwracano w okręgu szczególną uwagę. Starano się utrzymywać kontakt ze stacjonującym na terenie Kielecczyny wojskiem. W 1926 r. nawiązano współpracę z wojskiem na terenie Kielc i więź ta podtrzymywana była przez wiele lat⁹⁵. Działalność propagandowa zmierzająca do rozbudzenia świadomości klasowej wśród żołnierzy doprowadziła do tego, że w czasie obchodów 1 Maja w Ostrowcu Świętokrzyskim kompania saperów z Sandomierza odmówiła wystąpienia przeciw bezrobotnym. Fakt ten spopularyzowano jako przykład do naśladowania we *Wskazówkach dla referentów na masówkach poborowych* opracowanych i wydanych przez Komitet Centralny Związku Młodzieży Komunistycznej. W latach 1927—1928, po reorganizacji Centralnego Wydziału Wojskowego KPP, nastąpił dalszy wzrost wpływów partii w jednostkach wojskowych stacjonujących na Kielecczynie. Pozytywne wyniki przyniosła akcja gromadzenia adresów poborowych wcielonych do wojska. W końcu 1927 r. utworzony został Okręgowy

⁹⁰ „Czerwony Sztandar” nr 2 z 27 X 1919; I. Pawłowski *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918—1928*, s. 81 i 91; F. Świetlikowa *Komunistyczna Partia Robotnicza Polski 1918—1923*, s. 148—152.

⁹¹ AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu 23/29*; I. Pawłowski *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918—1928*, s. 160.

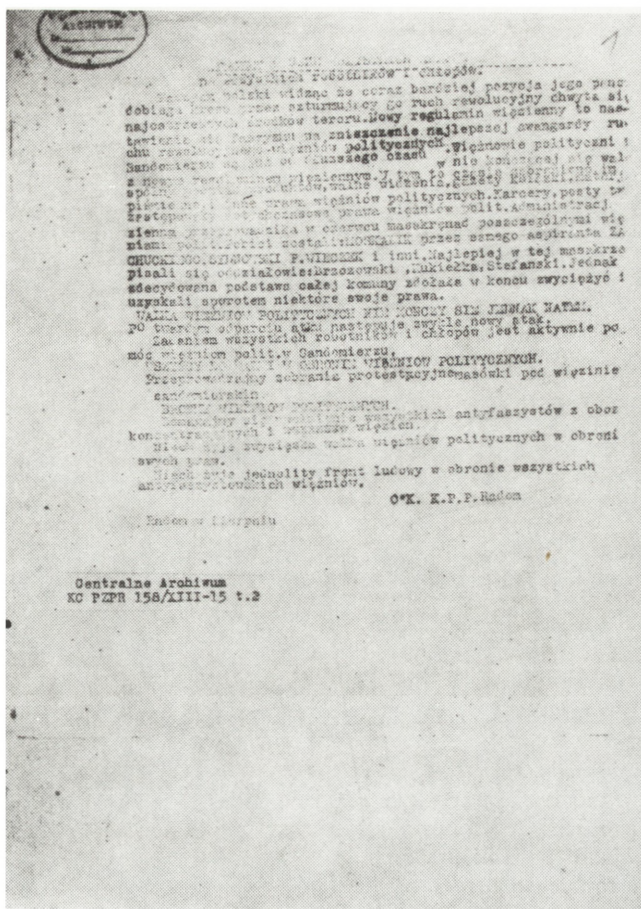
⁹² CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sebczyński); M. Tamiola *Położenie i walka robotników zakładów ostrowieckich w latach 1923—1926*, s. 22; M. Tamiola *Ostrowiecka dzielnica Komunistycznej Partii Polskiej*, s. 5.

⁹³ CA KC PZPR, 158/XII-3, t. 1, k. 1.

⁹⁴ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 14, 23, 45, 47; *Z partią związany na całe życie* [o F. Fiutowskim], „Walczyliśmy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

⁹⁵ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 8; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 4, k. 4—5 i 9.

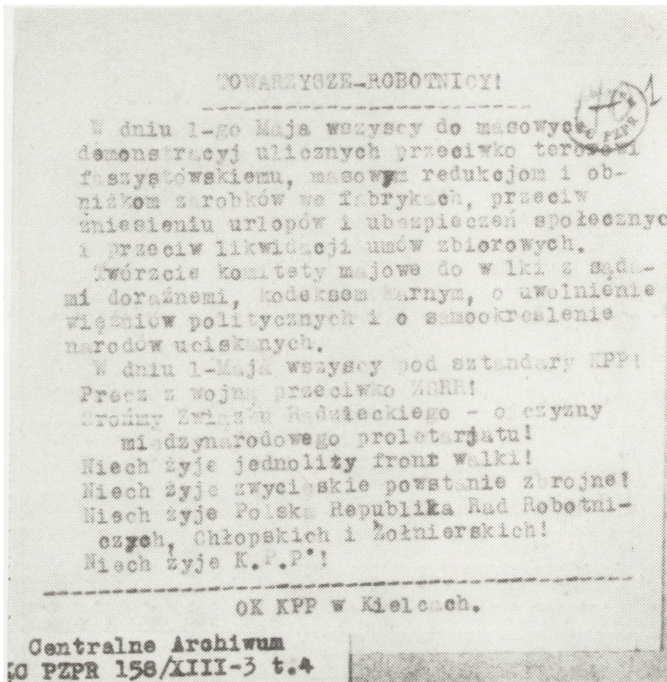
Ryc. 9. Odezwa OK KPP w Radomiu z sierpnia 1936 r. w obronie więźniów politycznych przetrzymywanych w Sandomierzu

Wydział Wojskowy KPP. Jeden z sekretarzy okręgowych oddelegowany został do spraw wojskowych⁹⁶.

W 1928 roku instruktorem Centralnego Wydziału Wojskowego KPP na Kielecczyźnie został absolwent Wojskowej Szkoły Politycznej. Funkcję sekretarza Okręgowego Wydziału Wojskowego KPP objął także absolwent Wojskowej Szkoły Politycznej. Znacznie rozbudowano Okręgowy Wydział Wojskowy KPP. Stworzono podwydziały. W roku 1928 Okręgowy Wydział Wojskowy obejmował zasięgiem swojej działalności: Kielce, Chmielnik, Staszów, Pińczów, Jędrzejów, Opoczno, Stąporków, Końskie, Ostrowiec Świętokrzyski, Radom, Sandomierz i Kozienice. We wszystkich garnizonach stacjonujących na terenie woj. kieleckiego wyznaczani zostali specjaliści funkcjonariusze do pracy wśród żołnierzy. W garnizonach tych starano się kolportować literaturę partyjną przez rozrzu-

⁹⁶ CA KC PZPR, mf 37/1—2. I. Pawłowski *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918—1928*, s. 217—227, 230—231, 272 i 283; *Oddany i ofiarny członek partii* [o P. Moskaliku], „Walczyliśmy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

Ryc. 10. Pisana na maszynie ulotka KP KPP w Kielcach z 1933 r. wzywająca do demonstracji w dniu 1 maja

canie lub rozdawanie; wywieszano czerwone sztandary, na ścianach wypisywano hasła partyjne. Zgodnie z dyrektywami Centralnego Wydziału Wojskowego KPP wyznaczono także specjalnych funkcjonariuszy do pracy w organizacjach paramilitarnych. Główne zadanie wysunięte przez KPP, polegające na rozbiciu „Strzelca”, zostało w pełni zrealizowane w Kozienicach i Kurowie oraz częściowo w Chmielniku i Stąporkowie. W innych okręgach wysiłki KPP zmierzające do rozbicia „Strzelca” nie dały rezultatów⁹⁷.

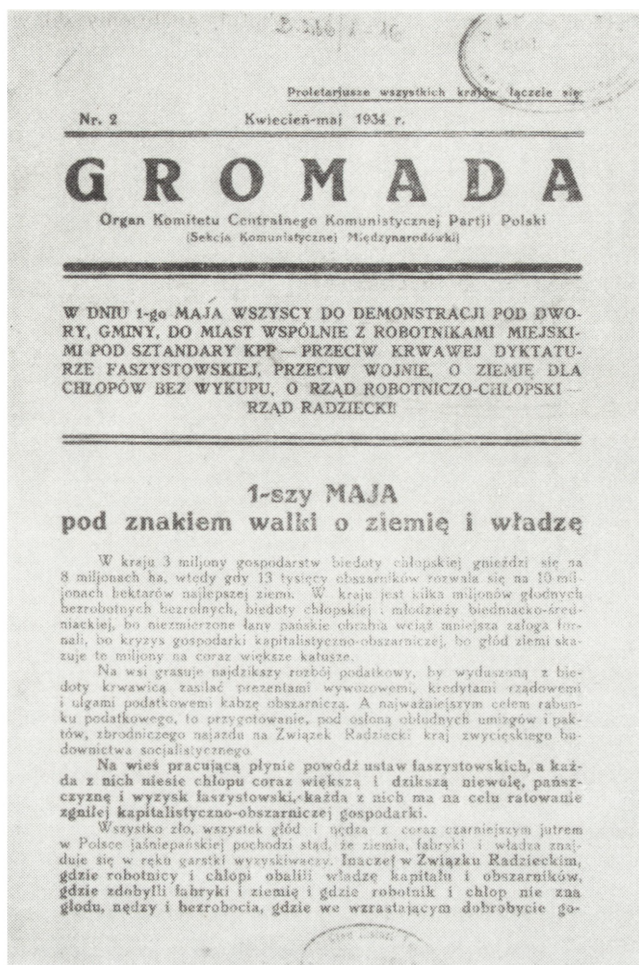
W latach trzydziestych wpływy wśród wojska rozszerzyły się. Specjalnie dla żołnierzy zaczęto wydawać na Kielecczyźnie lokalne odezwy drukowane na hektografie zainstalowanym w Radomiu. Szczególną uwagę przykładano do propagowania hasła antywojennych. Wydawano zwykle na ten temat ulotki na Międzynarodowy Dzień Przeciwojenny, który obchodzono w partii 1 sierpnia. Z tej okazji w 1930 r. w Radomiu wydano odezwę do robotników, bezrobotnych, chłopów i żołnierzy okręgu wzywającą do masówek i tworzenia komitetów antywojennych. Głównym hasłem eksponowanym w radomskiej ulotce było: „Niech żyje 1 sierpnia — międzynarodowy dzień przeciwojenny”⁹⁸. W związku z rekrutacją do wojska wydano także w 1933 r. odezwę do żołnierzy w 100 egzemplarzach⁹⁹. W licznych odezwach, które wyszły w 1933 r. z niele-

⁹⁷ CA KC PZPR, mf 37/1—2; I. Pawłowski *Polityka i działalność wojskowa KPP 1918—1928*, s. 221, 273—274 i 323—324.

⁹⁸ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 8, k. 1; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 3, k. 1; CA KC PZPR, mf 37/2.

⁹⁹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 8; CA KC PZPR, mf 37/2.

Ryc. 11. „Gromada” z 1934 r. wzywa do obchodów 1 Maja

galnej powielarni radomskiej, powtarzały się hasła: „Precz z wojną przeciw ZSRR”¹⁰⁰. Gdy w 1934 r. na trop radomskiego powielacza wpadła policja, uległa likwidacji jedna z nielegalnych oficyn drukarskich komunistów Kielecczyzny¹⁰¹. Wówczas w 1935 r. wydano w Szydłowcu i Ostrowcu Świętokrzyskim odezwy dla żołnierzy przebywających na manewrach w okolicy Ożarowa¹⁰². Odezwa ostrowiecka głosiła:

Towarzysze żołnierze! Nasza walka z faszyzmem jest również waszą walką. Jest to walka o pracę, chleb, szkołę i wolność mas robotniczo-chłopskich. [...] W imię

¹⁰⁰ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 8; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 4, k. 1; CA KC PZPR, mf 37/2.

¹⁰¹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 43.

¹⁰² CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 3; CA KC PZPR, mf 37/2.

braterstwa klasowego, my, bezrobotni, apelujemy do was, żołnierze, z chwilą, gdy rząd głodu i ucisku użyje was przeciwko nam lub waszym braciom z Czerwonej Armii — niech ani jeden strzał nie padnie. [...] Niech żyje sojusz robotników, chłopów i żołnierzy w walce z faszyzmem!

Odezwa podpisana była w imieniu bezrobotnych Ostrowca Świętokrzyskiego i okolic¹⁰³. Wręczano ją żołnierzom na manewrach i przybywającym na urlop na teren ostrowieckiej dzielnicy KPP. Nakłady odezw wydawanych dla żołnierzy na Kielecczyźnie nie kształtowały się wysoko i zakres ich oddziaływania był dość wąski. Jednak stopień niebezpieczeństwa związanych z pracą w „wojskówkach” był ogromny. Niejednego komunistę z Kielecczyzny za działalność wśród żołnierzy aresztowano i skazano na wieloletnie więzienie¹⁰⁴.

6. AGITACJA MASOWA KPP NA KIELECCZYŹNIE

Toczące się w latach 1926—1929 w KPP wewnątrzpartyjne walki frakcyjne i dyskusje — tzw. dyskusja między mniejszością a większością — wprowadziły elementy dezorganizacji w życie partii. W tym okresie zdecydowanie zmniejszyła się liczba wydawnictw centralnych przesyłanych na Kielecczyznę. Przerwane zostały systematyczne dostawy prasy KC KPP, która wydawana była w znacznie mniejszych nakładach niż dawniej i nieregularnie. W tym czasie okręg otrzymywał sporadycznie odezwy w ilości nie więcej niż ok. 500 egzemplarzy, a z prasy przeważnie „Trybunę” — legalny tygodnik społeczno-polityczny — ok. 330 egzemplarzy — do rozprowadzenia w 9 miejscowościach. Ponadto przesyłane paczki zawierały przeważnie ulotki i tylko pojedyncze egzemplarze centralnych pism¹⁰⁵. Centralne wydawnictwa partyjne przestawały więc stopniowo stanowić główne oparcie i podstawę pracy politycznej. W związku z tym KPP na Kielecczyźnie nasiliła i rozwinęła inne formy agitacji masowej. Otworzyło to nowy etap działalności KPP na tym terenie w oparciu o własne środki. Gdy w wielu okręgach dyskusja między mniejszością a większością zahamowała wzrost i aktywność partii, na Kielecczyźnie nastąpił odwrotny proces. Zwłaszcza po IV konferencji KPP (1925 r.), która zwróciła uwagę na umocnienie więzi z masami i kwestię rolną, rozwinęła się na Kielecczyźnie, szczególnie na wsi, masowa praca polityczna.

Ok. 1925 r. ustabilizowała się ostatecznie w partii dla okręgu KPP na Kielecczyźnie oficjalna nazwa: okręg Kielce—Radom. Jednak w potocznym języku partyjnym nazwa: Komitet Okręgowy Kielce—Radom raczej nie upowszechniła się i zastępowana była bardziej uproszczonymi określeniami. W 1926 r. okręg Kielce—Radom podzielony został na trzy dzielnice: Radom (obejmującą m. in. obok Radomia Przytyk, Zwoleń, Kozienice), Kielce (Kielce, Suchedniów, Ożarów, Skarżysko, Chmielnik i Jędrzejów) i Ostrowiec Świętokrzyski (m. in. obok Ostrowca Świętokrzyskiego Ćmielów, Bodzechów, Kunów, Opatów, Starachowice, Wierzbnik). Przewodzącą po odzyskaniu niepodległości rolę Radomia

¹⁰³ „Walczymy o stal”, nr 3/4 z 24 I 1959.

¹⁰⁴ *Oddany i ofiarny członek partii* [o P. Moskaliku], „Walczymy o stal”, nr 3/4 z 24 I 1959.

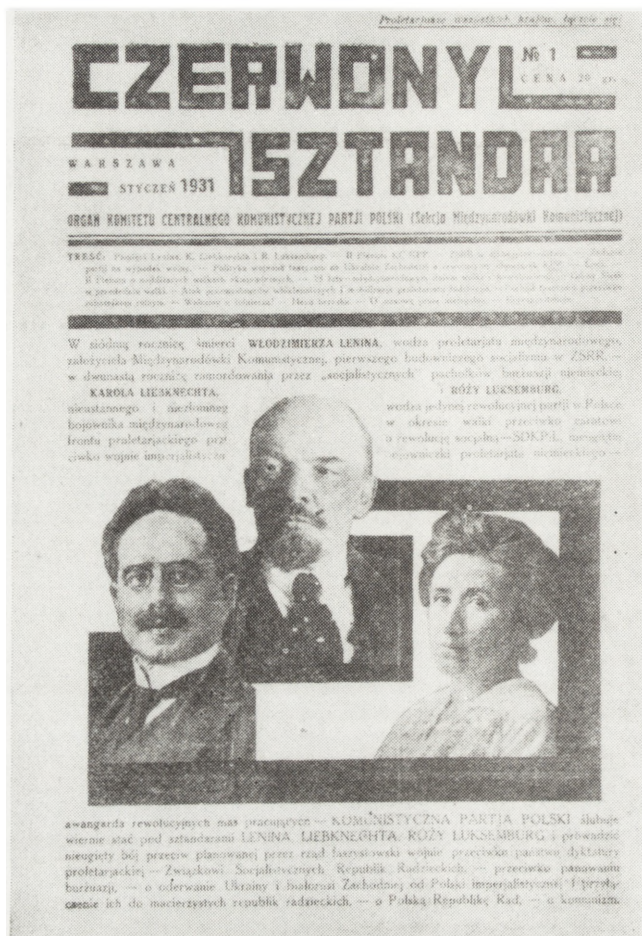
¹⁰⁵ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 4, k. 30 i 41; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 7.

Ryc. 12. „Czerwony Sztandar” z 1933 r. przypomina o piętnastoleciu KPP

w okręgu stopniowo malała. W samym mieście umacniała coraz bardziej swoje wpływy PPS. Najsilniejszą dzielnicą komunistyczną na Kielecczyźnie była ostrowiecka dzielnica KPP. W Ostrowcu Świętokrzyskim i Starachowicach PPS stopniowo także rozbudowywała swoje wpływy wśród robotników, a zwłaszcza wśród miejscowej inteligencji technicznej i nauczycielstwa. Wiele akcji masowych, a zwłaszcza obchody 1 Maja, przygotowywanych było na Kielecczyźnie zarówno przez KPP jak i PPS. W niektórych okresach obie organizacje nawiązywały ze sobą ścisłą współpracę. Platformą szerszego oddziaływania KPP na płaszczyźnie ekonomicznej i socjalnej była działalność w związkach zawodowych i Kasie Chorych.

Na początku 1931 r. okręg Kielce—Radom został podzielony na dwa samodzielne okręgi. Przyczyną podziału było zróżnicowanie okręgów. W zasięgu uprzemysłowionego okręgu Radom znajdowało się 10 dzielnic: Radom, Ostrowiec Świętokrzyski, Końskie, Pardołów, Zagoździan, Starachowice-Wierzbnik,

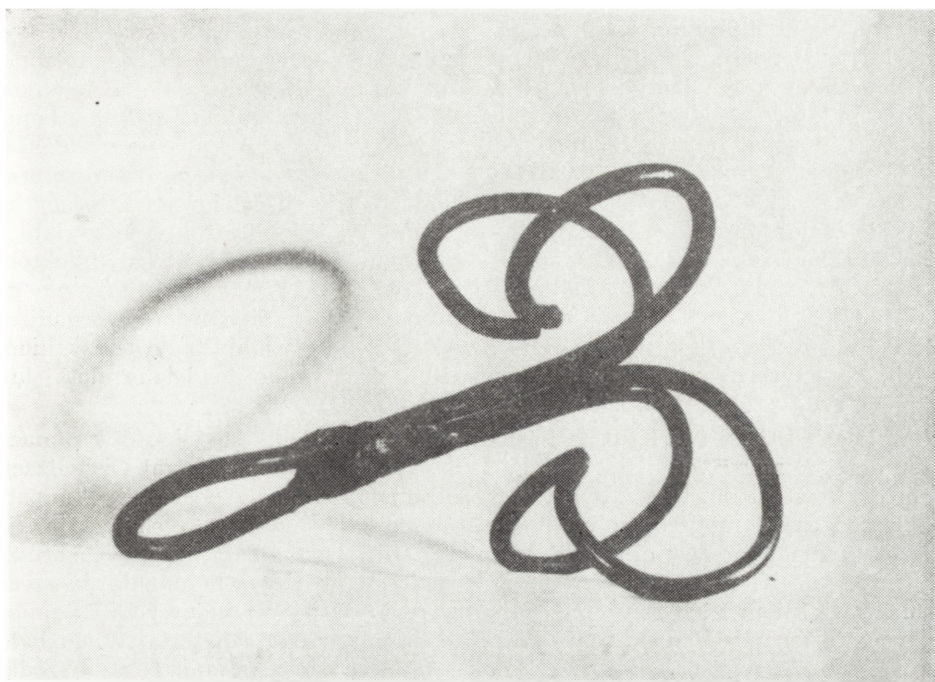

Ryc. 13. „Czerwony Sztandar” z 1931 r. poświęcony „3 L”

Opatów, Jedlińsk, Skarżysko, Białobrzegi oraz trzy komitety miejskie (Zwoleń, Kozienice, Głowaczów). Rolniczy okręg Kielce kilkakrotnie przeżywał likwidację, ale na ogół — choć z przerwami — działały dzielnice Kielce, Jędrzejów, Pińczów, Chmielnik, Suchedniów, Chęciny, Włoszczowa i Miechów. W dzielnicy tej procent chłopów przewyższał znacznie robotników. Na tych terenach KPP przywiązywała szczególną wagę do pracy na wsi, gdyż w niektórych kołach chłopcy stanowili większość.

Na wsi KPP rozwijała pracę masowo-polityczną częściowo za pośrednictwem legalnej organizacji Niezależnej Partii Chłopskiej (1924—1927), a po jej rozwiązaniu przy współpracy ze Zjednoczeniem Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” (1928—1931), a gdy i ta została zlikwidowana przez władze państwowe — przez współpracę z radykalnymi elementami „Wici”¹⁰⁶. Na Kielecczyźnie NPCh

¹⁰⁶ S. Jarecka *Niezależna Partia Chłopska (1924—1927)*, Warszawa 1961, s. 107; J. R. Szaflik *Niezależna Partia Chłopska i Zjednoczenie Lewicy Chłopskiej*

Ryc. 14. Łapka służąca w KPP do zawieszania transparentów na przewodach elektrycznych

znalazła żywe poparcie. Szczytowy okres działalności NPCh na tym terenie przypadł na lata 1926—1927. NPCh w powiecie iłżeckim, opatowskim i kozienickim organizował instruktor wydziału rolnego KC KPP wraz z komunistami Ostrowca Świętokrzyskiego¹⁰⁷. Prowadzili oni równolegle legalną działalność w ramach NPCh i nielegalną w KPP. Oficjalnie kolportowali legalny organ NPCh „Wyzwolenie Ludu” (1924), „Walka Ludu” (1924—1925), „Niezależny Chłop” (1925—1927), „Niezależny Oracz” (1926) i „Lemiesz” (1926—1927). Przy sposobności jednocześnie rozprowadzali nielegalne wydawnictwa KC KPP. Organizowali koła czytelników prasy¹⁰⁸. Oficjalnie zakładali komórki NPCh, a przy okazji wznawiali działalność KPP lub zakładali nowe koła partyjne. W ten sposób w latach 1926—1927 powstało kilkanaście kół partyjnych w małych miejscowościach: Ożarów, Przytyk, Gniewoszów, Chmielnik, Gnojno, gdzie większość stanowili chłopcy i robotnicy rolni. Rozwinęła się szeroka działalność

„Samopomoc” [w:] *Drogi rozwoju ruchu ludowego 1895—1949—1964*, Warszawa 1964; J. R. Szaflik *Z dziejów Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” 1928—1931*, Warszawa 1968, s. 172; A. Paczkowska *Prasa polityczna ruchu ludowego (1918—1939)*, s. 66—69.

¹⁰⁷ CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5299 (W. Skorek).

¹⁰⁸ CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński).

w obronie interesów chłopskich w sprawie podatków. Powstawały inspirowane przez KPP komitety biedoty, antyszarwarkowe, powodziowe, posuchowe, rybackie itp.¹⁰⁹ Po likwidacji NPCh zreorganizowano je w komórki Zjednoczonej Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” (ZLChS), które prowadziły dalej działalność tzw. komitetów biedoty i kolportowały przychodzącą z Lublina legalnie „Samopomoc Chłopską” (1927—1930) i „Chłopskie Życie”, a równolegle nielegalne wydawnictwa komunistyczne¹¹⁰. Gdy ZLChS uległa likwidacji, jej organizatorzy na Kielecczyźnie osadzeni zostali w więzieniach. Nie sparaliżowało to pracy na wsi kieleckiej, która zorganizowana w komitety jednolitifrontowe w latach 1936—1938 niezwykle się uaktywniła. Wpływowi komunistów ulegały niektóre dołowe ogniwa Stronnictwa Ludowego i ZMWRP¹¹¹. Wystąpienia masowe na wsi, jak strajki chłopskie, święta ludowe i obchody pierwszomajowe, organizowane były niejednokrotnie wspólnie przez KPP i radykalnych działaczy ludowych. Przy tych okazjach częstokroć wspólnie drukowano powielane ulotki lub odezwy, zwłaszcza w pow. ilżeckim i kozienickim¹¹².

W latach 1924—1938 KPP na Kielecczyźnie prowadziła działalność w ramach Czerwonej Pomocy w Polsce, stanowiącej sekcję Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom (MOPR). Organizacja ta znalazła początkowo poparcie wśród części miejscowej inteligencji i elementów klerykalnych jako akcja charytatywna. Pierwszy okres aktywności MOPR nastąpił po masowych aresztowaniach na Kielecczyźnie w 1925 r. Rozwinięto wówczas kampanię na rzecz pomocy więźniom i ich rodzinom. Organizowano obrońców sądowych. Zwolnionym z więzień udzielano pomocy lekarskiej i załatwiano sanatoria. Wielu było na Kielecczyźnie zbierających składki na MOPR, z których gromadziły się środki finansowe na wydatki związane z pomocą więźniom¹¹³. Wiele kobiet brało udział w tej pracy¹¹⁴. Tylko w okolicach Lipska ok. 800 osób udzieliło poparcia MOPR¹¹⁵. Przeprowadzono także masowe akcje protestacyjne w obronie więźniów. Kolportowano uchwały II Zjazdu i okólniki KC w sprawie więźniów politycznych. Po aresztowaniach związanych z wydarzeniami krakowskimi (1923) i po aresztowaniach na Kielecczyźnie (1925) organizowano wystąpienia prote-

¹⁰⁹ CA KC PZPR, mf 930/8; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek).

¹¹⁰ CA KC PZPR, mf 930/8; CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek); AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu* 4/29; J. R. Szaflik *Z dziejów Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc” 1828—1931*, s. 126—148.

¹¹¹ J. Borkowski *Stronnictwo Ludowe na Kielecczyźnie w latach 1931—1938*, Warszawa 1968, s. 150. S. Jarecka-Kimlowska *Kielecki Związek Młodzieży Wiejskiej Wici 1928—1939*, Warszawa 1968, s. 182—183.

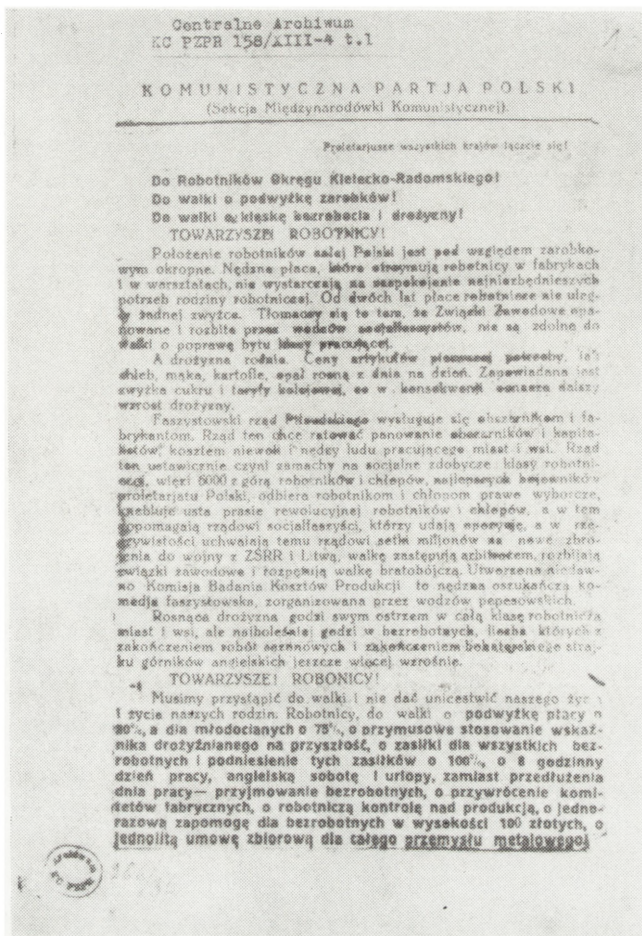
¹¹² CA KC PZPR, mf 930/8; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek); J. Borkowski *Stronnictwo Ludowe na Kielecczyźnie w latach 1931—1939*, s. 150, 212 i passim.

¹¹³ AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu* 5/29; *Zawsze oddany słusznej sprawie* [o L. Kozerze], „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹¹⁴ AKM PZPR w Ostrowcu Świętokrzyskim, *Dokumenty H. Woźniak, 40 lat pracy w partii*, „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹¹⁵ CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński).

Ryc. 15. Pierwsza strona drukowanej odezwy kielecko-radomskiego Komitetu Okręgowego KPP z grudnia 1926 w sprawie podwyżki zarobków, przeciw bezrobociu i drożyznie

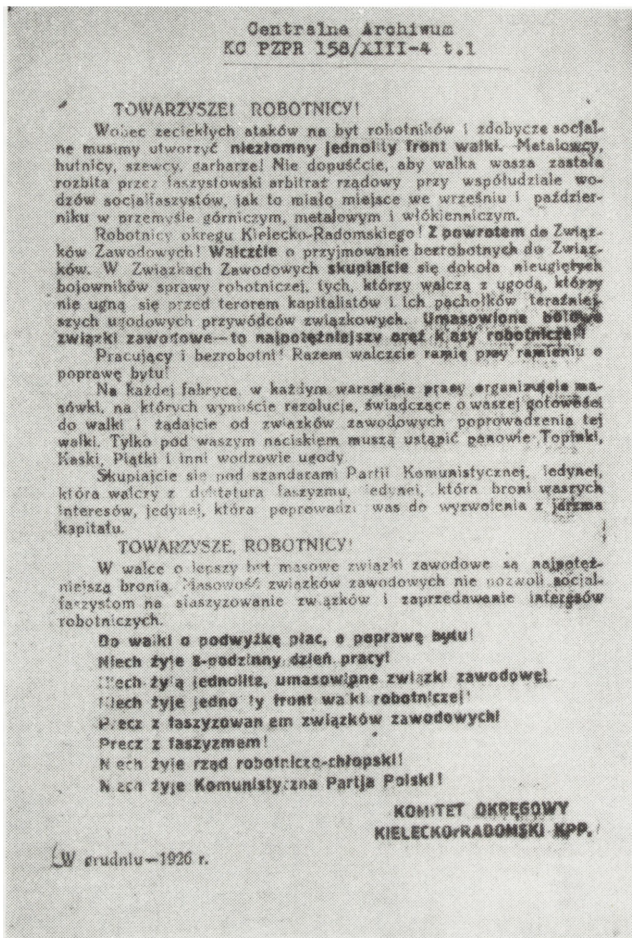

stacyjne, w czasie których kolportowano centralne odezwy i rozrutki w obronie więźniów¹¹⁶.

Drugi okres aktywizacji KPP w ramach MOPR na Kielecczyźnie nastąpił w latach trzydziestych. W 1931 r. doszło do masowych wystąpień w obronie więźniów. Kolportowano wówczas organ Komitetu Centralnego Czerwonej Pomocy „Czerwoną Pomoc” (1925—1937) i odezwy przygotowane w okręgu oraz wspólnie z MOPR rozwieszano sztandary. W latach 1932—1935 okręg otrzymywał po ok. 120 egz. „Czerwonej Pomocy” i po ok. 800 egz. różnych centralnych odezw MOPR¹¹⁷. Wystąpienia w obronie więźniów nasiliły się szczególnie w la-

¹¹⁶ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 1, k. 3; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 5; CA KC PZPR, KPP 158/XII-4, t. 2, k. 1; CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński); *Zastużył się sprawie ludzi pracy* [o P. Baranie], „Walczyliśmy o stal” nr 3/4 z 29 I 1959.

¹¹⁷ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 6, k. 7—10; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 9.

Ryc. 16. Druga strona drukowanej odezwy kielecko-radomskiego Komitetu Okręgowego KPP z grudnia 1926 r. w sprawie podwyżki zarobków, przeciw bezrobociu i drożyznie

tach 1936—1937 w związku ze zwiększającą się liczbą aresztowanych komunistów z Kielecczyny, zasądzonych przeważnie na wieloletnie więzienie i pobyt w Berezie Kartuskiej. W 1936 r. z województwa kieleckiego zesłano do Berezki Kartuskiej 50. a w 1937 r. 85 komunistów¹¹⁸. Ulotki podpisane przez Radomski Komitet Czerwonej Pomocy kolportowane na Kielecczyźnie stały się dowodami rzeczowymi w kolejnych procesach wytaczanych komunistom¹¹⁹. Wówczas na ulicach miast Kielecczyny w czasie masowych wystąpień działacze KPP i MOPR wznosili okrzyki: „Precz z Berezą! Żądamy chleba i pracy!”, „Żądamy zwolnienia wszystkich więźniów politycznych!”¹²⁰ W związku z wybuchem wojny

¹¹⁸ AKW PZPR w Kielcach, *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu* 60/29.

¹¹⁹ A. Tymieniecka *Działalność KPP na Kielecczyźnie*, s. 11; J. Hatys *KPP w walce z faszycacją Kielecczyny 1933—1935*, Kielce 1958, s. 44—45.

¹²⁰ AKM PZPR w Ostrowcu Świętokrzyskim, *Dokumenty H. Woźniak, 40 lat pracy w partii*, „Walczymy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

Największą wagę przywiązywano rokrocznie do obchodów pierwszomajowych, organizowanych na ziemi kieleckiej przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego¹²². Tradycje obchodów pierwszomajowych wiązały się ściśle z działalnością KPP i PPS jako dzień solidarności klasy robotniczej i mas pracujących. Także regularnie przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego partia na Kielecczyźnie obchodziła liczne rocznice, jakkolwiek nie w tak masowej skali jak na 1 Maja. Przypominała o rocznicach powstania KPP, w rocznicę śmierci W. Lenina, 21 stycznia, organizowała słynne akcje „3 L”. Tzw. „Dzień 3 L” obchodziła dla uczczenia pamięci W. Lenina, K. Liebknechta i R. Luksemburg¹²³. Organizowała akcję pod nazwą „Dni Bezrobotnych”. 6 marca był dniem walki ze światowym bezrobociem. W dniu 8 marca organizowała akcje propagandowe z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet, a 18 marca — z okazji rocznicy Komuny Paryskiej — Międzynarodowy Dzień Czerwonej Pomocy¹²⁴. 1 sierpnia, w rocznicę wybuchu I wojny światowej, obchodzono Międzynarodowy Dzień Przeciwojenny¹²⁵. W sierpniu także obchodziła Międzynarodowy

¹²² CA KC PZPR, mf 933/14; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 11—12; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 1; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 31; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 2; CA KC PZPR, 158/XII-16, t. 6, k. 11; CA KC PZPR, t. os. 269 (P. Baran); CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek); CA KC PZPR, t. os. 5448 (M. Stanik); CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński); CA KC PZPR, 76/III-180; J. Zaczek *Z historii bohaterskich i krwawych 1-majowych dni na Kielecczyźnie; 1 Maja wielkim świętem KPP-owców* [o M. Lisowskim], „Walczymy o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹²³ CA KC PZPR, mf 37/1; CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 5, k. 25; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 8, k. 2; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); „Czerwony Sztandar” nr 11 (33) z 15 I 1927; Por. H. i T. Jędruszczak *Ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej (1935—1939)*, Warszawa 1970, s. 297.

¹²⁴ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 5, k. 33; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 3, k. 8; „Czerwony Sztandar” nr 3 (35) z 26 V 1927; „Czerwony Sztandar” nr 2/3 luty—marzec 1931; „Czerwony Sztandar” nr 1/2 luty—marzec 1932 r.; Por. H. i T. Jędruszczak *Ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej (1935—1939)*, s. 297.

¹²⁵ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 5, k. 13, 42—43, 110; CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 6, k. 7—10; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 2; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 9; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); „Czerwony Sztandar” nr 6 z lipca i nr 7 z sierpnia 1929; „Czerwony Sztandar” nr 3/4, czerwiec—lipiec 1933; „Czerwony Sztandar” nr 6 z I VIII 1935. W sprawozdaniu „Czerwonego Sztandaru” pt. *Czerwony dzień antywojenny w Polsce* o przebiegu antywojennych obchodów na Kielecczyźnie czytamy m.in.: „Ostrowiec. Przed pierwszym sierpnia odbyły się liczne masówki w Ostrowcu i okolicy. W Zakładach Ostrowieckich 15 masówek oddziałowych. Pierwszego na wszystkich oddziałach Zakładów Ostrowieckich przeprowadzono jednogodzinny demonstracyjny strajk przeciw wojnie imperialistycznej, w obronie ZSRR.

W Końskich, Stąporkowie, Szydłowcu i okolicznych wsiach odbyły się liczne masówki. W Stąporkowie na kominach fabrycznych wywieszono 4 sztandary. W Końskim po okolicznych wsiach — 8. W Zwoleniu i Ko-

Dzień Młodzieży, tzw. „MDM”, w czasie którego głównym hasłem było żądanie polepszenia warunków pracy młodocianych¹²⁶. 7 listopada organizowała obchody z okazji rocznicy Rewolucji Październikowej, w czasie których dominowały hasła w obronie ZSRR — „Niech żyje Republika Rad”. Szczególnie masowy charakter przybrały te obchody z okazji dziesiątej rocznicy Rewolucji Październikowej. Wspólnie z ludowcami obchodzono święta ludowe. Po przewrocie majowym (w 1926 r.) zaczęto organizować rokrocznie antyrządowe wystąpienia 19 marca, w dniu imienin Józefa Piłsudskiego¹²⁷.

Oprócz obchodów periodycznych związanych z określonymi rocznicami lub ustalonymi datami KPP na Kielecczyźnie organizowała tzw. akcje w zależności od aktualnej sytuacji ekonomicznej lub politycznej. W związku z sytuacją ekonomiczną prowadziła akcje przeciw drożyznie, bezrobociu, redukcjom, wysokim podatkom na wsi, o lepsze warunki pracy dla kobiet i młodocianych, o „angielską sobotę” itp. Nasilenie tych akcji nastąpiło w dniach inflacji i wielkiego kryzysu. W związku z aktualną sytuacją polityczną prowadzono akcje przeciw „białemu terrorowi”, tzw. akcje więzienne, MOPR-u i inne. W okresie każdych wyborów samorządowych i do sejmiku partia prowadziła akcję pod określonymi hasłami. Szeroki zasięg na Kielecczyźnie objęły różnorodne akcje antyfaszystowskie, przeciw konstytucji z 1935 r., przeciw ordynacji wyborczej i inne. Akcja w obronie Ernesta Thälmana (przewodniczącego KC KP Niemiec) przyniosła tylko na terenie powiatów iłżeckiego, kozienickiego i opatowskiego 5000 podpi-

zieniach po przygotowawczej akcji masówkowej 1 sierpnia odbyły się demonstracje robotniczo-chłopskie. Strajk w drobnym przemyśle miejscowym był powszechny. Po wsiach rozwieszono około 60 sztandarów.

Skarżysko. W wiecu poselskim w Skarżysku wzięło udział około 4000 robotników miejscowej Wytwórni Broni. Po wiecu w fabryce przy warsztatach wywiązała się dyskusja o wojnie i konieczności obrony ZSRR. Nazajutrz wyrzucono z fabryki 70 robotników jako «bolszewików». Przy wyjściu z fabryki wszystkich robotników poddano rewizji.

W całym okręgu kielecko-radomskim kampania sierpniowa przeszła pod hasłem jedności robotniczo-chłopskiej. Na masówkach w miasteczkach występowały chłopi, po wsiach robotnicy witani bardzo przychylnie. Liczba aresztowanych dosięgła 600. W defensywie aresztowanych poddawano torturom, bito, zrywano paznokcie itd.

Pierwszego sierpnia na kominach fabrycznych fabryk wojskowych w Skarżysku, Końskiem i innych miejscowościach pojawiły się czerwone sztandary, które wisiały kilka godzin”. („Czerwony Sztandar” nr 7, sierpień 1929).

¹²⁶ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 6, k. 1; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 6—7; „Czerwony Sztandar” nr 9 (31) z 7 XI 1926; H. i T. Jędruszczak *Ostatnie lata Drugiej Rzeczypospolitej (1935—1939)*, s. 297.

¹²⁷ CA KC PZPR, KPP 158/X-3, t. 5, k. 18, 37, 42—43, 65; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 21 i 25; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 6, k. 4; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 9; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek); „Czerwony Sztandar” nr 9 (31) z 7 XI 1926; „Czerwony Sztandar” nr 8 z listopada 1928; „Czerwony Sztandar” nr 9 z listopada 1932.

sów pod rezolucją¹²⁸. Lata 1935—1937 przyniosły nasilenie i umasowienie akcji politycznych w związku z budową jednolitego antyfaszystowskiego frontu ludowego, w czasie której partia rozszerzyła zasięg współpracy z PPS, ludowcami i na terenie związków zawodowych. Znow partia na Kielecczyźnie przeżywała swoje wielkie dni. W latach 1933—1934 na teren Kielecczyzny Centralna Technika KPP przesyłała ogromne ilości literatury do kolportażu. W tym czasie — przeważnie co miesiąc — Kielce otrzymywały 2 transporty literatury obejmujące po 20—22 kg prasy i odezów, a Radom 1 transport tej samej zawartości. Każdy taki transport zawierał ok. 150—250 „Czerwonego Sztandaru”, „Koszar”, „Towarzysza”, „Czerwonej Pomocy”, „Gromady”, różnych odezów po 500—2000 sztuk, tysiące „motylków” wydawanych wówczas w milionowych nakładach, po kilkadziesiąt egzemplarzy aktualnych okólników partyjnych i „Nowego Przeglądu”¹²⁹.

Formy prowadzenia masowych akcji politycznych i działalności propagandowej były niezwykle zróżnicowane. W czasie strajków, pochodów, wieców, masówek posługiwano się transparentami i sztandarami, na których wypisane były aktualne hasła. Na płotach i ścianach rozlepiano odezwy. W miejscach publicznych i w zakładach pracy rozdawano ulotki i rozrzucono „motylki”. Gdy zmniejszyła się ilość drukowanych materiałów propagandowych, zwiększyła się liczba rozwieszanych transparentów i sztandarów. W czasie niektórych obchodów pojawiało się na ulicach Radomia czy Ostrowca Świętokrzyskiego kilka, czasami nawet 10 do 20 i więcej sztandarów i transparentów. Umieszczano je na kominach fabrycznych, a po wsiach na drzewach i drutach telefonicznych. Przeważnie przygotowywano sztandary czerwonego koloru z wypisanymi aktualnymi hasłami politycznymi. Zdarzały się także i czarne sztandary z trupią główką, dwoma skrzyżowanymi piszczelami i napisem „Śmierć ciemnościom”¹³⁰. Nierzadko za zdjęcie sztandaru władze miejscowe proponowały po 500 zł, jednak nie znany jest wypadek, aby znalazł się chętny, i sztandary musiała usuwać policja¹³¹. Sztandary lub czerwone szarfy przywiązywano także gołębiom, które wypuszczano w czasie określonych akcji¹³². Wywieszanie sztandarów zwano popularnie w partii „sztandarowaniem”. Gdy zmniejszała się ilość drukowanych materiałów propagandowych, przygotowywano także na akcje plakaty własnej produkcji. W 1931 r. w Ostrowcu Świętokrzyskim tylko na jedną akcję zrobiono 10 plakatów¹³³. Popularnie zwano to „plakatowaniem” i plakatowaniem nazy-

¹²⁸ CA KC PZPR, mf 933/13, CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); „Czerwony Sztandar” nr 1 z 31 I 1935; Por. A. Bełcikowska *Partie polityczne i związki zawodowe w Polsce wobec wyborów do sejmu i senatu w 1935 r.*, Warszawa 1935, s. 103.

¹²⁹ CA KC PZPR, mf 933/14; CA KC PZPR, KPU 158/X-8, t. 6, k. 7, 15, 20, 23, 27.

¹³⁰ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 21; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 6; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 8, k. 5; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 9; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 2; AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, 9/28; „Czerwony Sztandar” nr 7 z sierpnia 1929 r.

¹³¹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 25.

¹³² CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 9; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 44.

¹³³ CA KC PZPR, mf 728/9; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 11. W spra-

wano także rozklejanie ulotek. Często także farbami, kredą lub ołówkiem ciesielskim wypisywano na ścianach lub płotach hasła, co nazywano „kredkowaniem”. Czasem przygotowywano z blachy matryce z hasłami do wypisywania przezważnie czarną lub czerwoną farbą na parkanach i murach, co nazywano „drukowaniem” lub „malowaniem”. Matryce do napisów przygotowywały koła partyjne na ogół z własnej inicjatywy i we własnym zakresie, a znaczny w tym udział miały koła KZMP¹³⁴. Przechwycone przez policję sztandary, materiały do plakatów, matryce, a nawet ołówki ciesielskie były dowodami rzeczowymi w procesach wytaczanych komunistom¹³⁵. Tradycje i sposoby sztandarowania, kredkowania i malowania przejęte zostały następnie w okresie drugiej wojny światowej przez PPR.

7. DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA KPP NA KIELECCZYŹNIE

Po obfitych dostawach literatury KPP w latach 1933—1934 stopniowo ustawał regularny dopływ wydawnictw KC KPP na Kielecczyznę. Komitety partyjne zaczęły odczuwać brak materiałów centralnych w pracy politycznej i coraz natarczywiej domagały się przesyłek z literaturą¹³⁶. Mimo że systematycznie monitorowano o zwiększenie dostaw wydawnictw centralnych, nie napływały one jak dawniej. „Nowy Przegląd” przestawał docierać na ziemię kielecką. Zmniejszały się ilości przesyłanych egzemplarzy „Czerwonego Sztandaru”, „Gromady” i „Towarzysza”, a dostarczane numery były przestarzałe i nie mogły stanowić żadnego oparcia w aktualnie prowadzonej pracy propagandowej¹³⁷. Od 1935 r. KC nie dostarczał już prawie wcale materiałów propagandowych na 1 Maja¹³⁸. W 1935 r. dopływ wydawnictw centralnych ustał zupełnie i na Kielecczyznę nie docierały już nawet pojedyncze egzemplarze prasy KC KPP¹³⁹. Od tego czasu komuniści z Kielecczyzny zaczęli się interesować legalną prasą o charakterze antyzoanowym i antyfaszystowskim: „Czarno na białym”, „Obliczem Dnia”,

wozdaniu Urzędu Wojewódzkiego z 17 IX 1926 czytamy m.in.: „Akcja nielegalna prowadzona przez KPP, KPZU, KPZB i ich organizacje młodzieżowe, a przejawiająca się w kolportażu wzmiankowanych powyżej czasopism, odezw i ulotek, malowaniu przy pomocy szablonów, napisów, naklejaniu ulotek na murach domów, słupach, drzewach i płotach oraz zawieszaniu sztandarów i transparentów trwa w dalszym ciągu, lecz nie jest zbyt intensywna”. (CA KC PZPR, 267/I-2, k. 25, mf 1537/2).

¹³⁴ CA KC PZPR, t. os. 263 (P. Baran); CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spsychaj-Sobczyński).

¹³⁵ AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, 92/28 i 80/28; AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, 5/29.

¹³⁶ CA KC PZPR, mf 933/14; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 7—9—10; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 1, k. 6 i 9; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 2, k. 15, 17 i 20.

¹³⁷ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 1, 8, 15 i 20; AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, 80/28.

¹³⁸ CA KC PZPR, mf 933/13; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 11 i 33.

¹³⁹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 3 i 12; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 6, k. 17; T. Jędruszczak *Piłsudzczycy bez Piłsudskiego*, Warszawa 1963, s. 193—194.

organami PPS „Robotnikiem” i „Chłopską Droga” oraz prasą ludową¹⁴⁰. Najbardziej przydatne i cenne w pracy propagandowej były jednak zawsze aktualne wydawnictwa komunistyczne.

Komitet okręgowy radomsko-kielecki KPP nie posiadał swego organu w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Od 1924 r., zwłaszcza po zaleceniach II Zjazdu KPRP, zaczęto rozpatrywać na Kielecczyźnie możliwości uruchomienia własnej prasy i lokalnej drukarni oraz rozszerzenia wpływu na drukarzy¹⁴¹. W 1932 r. w Ostrowcu Świętokrzyskim opracowany został plan stałej gazety fabrycznej, ale z powodu trudności technicznych projekt nie został zrealizowany¹⁴². Brakowało maszyn do pisania, powielacza i środków finansowych potrzebnych do uruchomienia drukarni¹⁴³. Mimo wielu zabiegów w całym okręgu nie znaleziono możliwości i warunków do wydawania własnej prasy KPP na Kielecczyźnie.

Działalność wydawnicza KPP na Kielecczyźnie polegała głównie na hektograficznej produkcji odezów. Nie zdołano zdobyć do własnego użytku drukarni ani nawiązać trwałego kontaktu z drukarzami. W okresie całego dwudziestolecia międzywojennego udało się wydać drukiem na Kielecczyźnie zaledwie kilka odezów. Między innymi w 1926 r. komitet okręgowy kielecko-radomski KPP wydawał drukiem odezwy do robotników okręgu w sprawie wystąpienia o podwyżkę zarobków i ośmiegodzinny dzień pracy oraz przeciw drożyznie i dyktaturze J. Piłsudskiego¹⁴⁴. W 1937 r. także wydano odezwę drukiem dla okręgu radomskiego przeciw faszyzacji Polski¹⁴⁵. Na ogół jednak drukowanie odezów należało do rzadkości w kielecko-radomskim okręgu KPP. Głównie wydawano okręgowe odezwy KPP na hektografach własnej produkcji.

W Kielcach w 1929 r. wydano ok. 4000 egzemplarzy powielanych odezów. W 1930 r. na lokalnym hektografie odbijano odezwy, ulotki i listy otwarte komitetu okręgowego. Następnie w latach 1933—1937 ukazało się wiele odezów podpisanych przez Kielecki Komitet Okręgowy KPP¹⁴⁶. W Radomiu także wydawano w latach 1933—1934 lokalne odezwy, które łącznie powielono w ilości ok. 5000 egzemplarzy¹⁴⁷. Nakłady poszczególnych odezów odbijanych na radomskim hektografie kształtowały się bardzo różnie. Niektóre odezwy wydawano w nakładzie 50 egzemplarzy, inne 1200 egzemplarzy, jak np. odezwa antyhitlerowska i dotycząca taktyki jednolitifrontowej. Przeciętnie wysokość nakładów okręgowych odezów radomskich wynosiła 300—800 egzemplarzy i dominowały

¹⁴⁰ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 6, k. 9; CA KC PZPR, t. os. 2914 (B. Kłodziejczyk).

¹⁴¹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 2, k. 32.

¹⁴² CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 2, k. 4.

¹⁴³ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 2, k. 4 i 17; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 21.

¹⁴⁴ CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 1, k. 1; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-4, t. 1, k. 1.

¹⁴⁵ CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 3, k. 1.

¹⁴⁶ CA KC PZPR, KPP 158/X-8, t. 5, k. 34—35, 62—64; CA KC PZPR, KPP 158/XII-3, t. 7, k. 7; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 4—8, CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 6, k. 2—5.

¹⁴⁷ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 3; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-15, t. 1, k. 1—4.

wśród nich odezwy do bezrobotnych¹⁴⁸. W 1934 r. policja znalazła i zarekwirowała radomski hektograf¹⁴⁹. Zlikwidowano w ten sposób jedną z aktywniejszych komunistycznych oficyn pracującą na potrzeby komitetu okręgowego KPP na Kielecczyźnie. Trudno jest ustalić ogólną liczbę hektografów, przy pomocy których wydawano odezwy komitetów okręgowych na Kielecczyźnie, bowiem w oficynach KO drukowano także dla poszczególnych komitetów dzielnicowych, miejskich. I odwrotnie. Powielarnie dzielnicowe wydawały odezwy dla komitetów okręgowych.

Najbardziej aktywne dzielnicowe powielarnie KPP na Kielecczyźnie związane były z komitetami: ostrowieckim, opatowskim i lipskim. W dzielnicach tych pracowało w okresie dwudziestolecia międzywojennego co najmniej cztery do pięciu hektografów KPP. Skonstruowane zostały lokalnymi siłami i środkami. Zainstalowane były przeważnie w małych osadach lub po wsiach. Pierwsze dwa hektografy wykonał jednocześnie mieszkaniec Baranowa w 1932 r. Jeden z nich przeznaczony został do użytku dzielnicy lipskiej, która rozwinęła tak aktywną działalność wydawniczą, że uruchomiła także drugi hektograf powielający odezwy podpisane przez Komitet Dzielnicowy KPP Lipsko. Autorami lipskich ulotek byli miejscowi członkowie partii. Zamiast maszyny używano ryłców. Odezwy kolportowano przeważnie w powiatach lipskim i ilżeckim¹⁵⁰. Drugi hektograf wykonany w 1932 r. przeznaczony był dla dzielnicy opatowskiej i ostrowieckiej, które zorganizowały składkę wśród członków partii na pokrycie kosztów materiałowych oraz wspólnie sfinansowały i uruchomiły oficynę¹⁵¹. Z oficyny tej wychodziły trzy rodzaje druków: dla dzielnic ostrowieckiej i opatowskiej oraz dla radomskiego komitetu okręgowego. Dominowały odezwy przeciw obniżce płac i redukcjom, przeciw podatkom na wsi oraz nawołujące do tworzenia jednolitego antyfaszystowskiego frontu ludowego. Z oficyny tej w latach trzydziestych wyszło wiele odezw, ale trudno określić ogólną ich liczbę. Wysokość nakładu odezw drukowanych dla dzielnicy kształtowała się na ogół w granicach ok. 500—600 egzemplarzy. Natomiast odezwy dla komitetu okręgowego robiono przeważnie w tysiącu egzemplarzy¹⁵². Po represjach, które rozbiły zupełnie w 1935 r. organizację opatowską, hektograf funkcjonował dalej w Ożarowie¹⁵³. Wydawano wówczas odezwy głównie na użytek dzielnicy ostrowieckiej. Ostrowiec Świętokrzyski był wtedy najsilniejszym ośrodkiem wydawniczym na całej Kielecczyźnie. W tym czasie na terenie okręgu skonstruowano jeszcze kilka nowych prostych hektografów dzielnicowych, m. in. w Ostrowcu Świętokrzyskim, Zwoleniu, Kozienicach i Jędrzejowie¹⁵⁴. Nakład wydawanych na tych hektogra-

¹⁴⁸ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 3.

¹⁴⁹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 43.

¹⁵⁰ CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński); CA KC PZPR, t. os. 5289 (W. Skorek); AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Radomiu*, 5/29.

¹⁵¹ CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 2, k. 16; CA KC PZPR, t. os. 1742 (S. Gawroński).

¹⁵² CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 2, k. 17 i 27; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 3, k. 8—9; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 4, k. 20, 26 i 31; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 3.

¹⁵³ CA KC PZPR, mf 933/14; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 8.

¹⁵⁴ CA KC PZPR, mf 933/14; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 5, k. 4 i 18; CA KC PZPR, KPP 158/XII-16, t. 6, k. 4; CA KC PZPR, KPP 158/XIII-3, t. 6, k. 1; AKW PZPR w Kielcach *Akta Sądu Okręgowego w Kielcach*, 20/28.

fach odezw był niewielki i zasięg kolportażu lokalny, w ramach jednej dzielnicy. Ale wobec braku centralnych materiałów propagandowych lokalne wydawnictwa KPP spełniały doniosłą rolę polityczną na Kielecczyźnie.

Rozbudowa przemysłu zbrojeniowego w COP polepszyła sytuację ekonomiczną wielu robotników, ale zaostrzyła czujność policji i zwiększyła represje. W latach 1936—1937 okręg radomski liczył około 400, a kielecki 120 członków KPP. Na początku 1938 roku ogółem liczba członków przekroczyła 550. W tym czasie zerwał się kontakt z władzami centralnymi KPP i praktycznie rozbite zostały aresztami egzekutywy komitetów okręgowych. Komuniści z Kielecczyzny zapisałi się pełną godności postawą w czasie procesów sądowych w Berezie oraz jako organizatorzy komun więziennych¹⁵⁵. Pozostali na wolności członkowie KPP działali dalej mimo represji, braku kierownictwa, a potem rozwiązania partii. W Ostrowcu Świętokrzyskim w 1938 r. zorganizowano demonstracje bezrobotnych.

W przeciwieństwie do wielu innych ośrodków partyjnych, na Kielecczyźnie na ogół wszyscy komuniści doczekali wybuchu wojny. Po agresji niemieckiej ci z więzienia i ci przebywający na wolności wzięli udział w kampanii wrześniowej. Po zakończeniu działań wojennych większość powróciła do swych domów. Niektórzy w 1940 r. działali w Białymstoku, następnie w WKP(b), a potem w ZPP¹⁵⁶. W czasie wojny niemiecko-radzieckiej wielu przebywających na terenie ZSRR komunistów z Kielecczyzny wzięto na przeszkolenie dywersyjne, a następnie zrzucono na tyły wroga. W ten sposób dołączyli do swoich krajan, aby razem wziąć udział we wspólnej walce przeciw okupantowi¹⁵⁷. Prawie wszyscy Żydzi z Kielecczyzny, stanowiący w niektórych miasteczkach znaczny odsetek ludności, w tym i byli członkowie KPP, zostali przez hitlerowców wymordowani.

KPP wraz ze swoją prasą i propagandą była jedną z wielu partii działających na terenie Kielecczyzny w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Nie posiadała charakteru masowego, lecz kadrowy, a jej prasa nie mogła swobodnie cyrkulować i rozchodziła się na odmiennych zasadach i w mniejszej ilości niż prasa legalna¹⁵⁸. KPP była bowiem najbardziej represjonowaną i jedyną partią działającą w konspiracji. Mogła docierać ze swoją prasą tylko do określonych środowisk, w większym zasięgu na tereny północnej niż południowej Kielecczyzny. W tych warunkach nie miała możliwości zdobycia rozległych wpływów.

¹⁵⁵ CA KC PZPR, t. os. 7509 (W. Spychaj-Sobczyński); *Więzienne uniwersytety wychowały działacza* [o L. Gonciarzu], „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹⁵⁶ *Niezlomny rewolucjonista* [o L. Partyńskim], „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹⁵⁷ *Zginął w rodzinnym mieście od kuli faszystowskiej* [o J. Foremiaku], „Walczy my o stal” nr 3/4 z 24 I 1959.

¹⁵⁸ Znajdujący się w aktach Kieleckiego Urzędu Wojewódzkiego wykaz nakładów poważniejszych czasopism wychodzących w miesiącu czerwcu 1939 na terenie województwa kieleckiego obejmuje 32 tytuły pism, z których większość miała tylko 500—1000 egzemplarzy nakładu: 1. „Goniec Częstochowski” (dziennik) 8000; 2. „Głos Częstochowski” (dziennik) 1500; 3. „Echo” (mutacja „Echa Łódzkiego”) 500; 4. „Gazeta Narodowa” 1500; 5. „Niedziela” (tygodnik) 10 000; 6. „Gazeta Tygodniowa” (tygodnik) 8000; 7. „Czenstochower Cajtung” (tygodnik) 500; 8. „Unzer Veg” (tygodnik) 500; 9. „Unzer Czenstochower Express” (mutacja warszawskiego „Unzer Express”) 500; 10. „Gazeta Kielecka” (wychodziła 2 razy w tygodniu) 500; 11. „Kielecki

Posiadanie pisma lub ulotki komunistycznej stanowiło wystarczający dowód rzeczowy i podstawę aktu oskarżenia, a następnie procesu, wyroku i więzienia. Ale kryteriów wartościujących działalność KPP i efekty jej niewątpliwego rekoniesansu zwłaszcza wśród bezrobotnych robotników, bezrolnych chłopów i biedoty żydowskiej nie można uzależniać od liczby członków partii. Podobnie i kryteriów wartościujących prasę komunistyczną nie można uzależniać od wysokości nakładów i porównywać z nakładami prasy legalnej. Prasa, wydawnictwa, kolportaż, działalność propagandowa i agitacja masowa prowadzone przez KPP pełniły liczne funkcje.

Prasa i wydawnictwa KPP pełniły funkcje ideowo-polityczno-propagandowe i informacyjno-wychowawcze. Odegrały doniosłą rolę organizatorską. Znaczenie prasy i propagandy KPP polegało głównie na tym, że konsolidowała siły wokół programu politycznego — konsekwentnie rewolucyjnego i najbardziej radykalnego spośród wszystkich pozostałych partii.

Komuniści z Kielecczyzny wynieśli z okresu dwudziestolecia międzywojennego bogate doświadczenie z działalności politycznej w warunkach konspiracyjnych. Zdobyte doświadczenie wykorzystywali w okresie okupacji hitlerowskiej w dalszej walce o wyzwolenie narodowe i społeczne. Wychowani na tradycjach KPP stali się w latach II wojny światowej twórcami Polskiej Partii Robotniczej i pierwszymi żołnierzami Gwardii Ludowej.

Alina Stoeul

Express Zagłębia" (dziennik) 4000; 12. „Kurier Zachodni" (dziennik) 5000; 13. „Torpeda" (dziennik) 8000; 14. „Polska Karta" (tygodnik) 3000; 15. „Zagłęmbier Cajtung" (tygodnik) 1000; 16. „Zagłęmbier Szlezysze Port" (tygodnik) 500; 17. „Zagłęmbier Szlezysze Welt" (tygodnik) 700; 18. „Zagłęmbier Leben" (tygodnik) 500; 19. „Robotnik" (mutacja radomska) 600; 20. „Trybuna" (tygodnik) 700; 21. „Radomer Kielcer Leben" (tygodnik) 200; 22. „Gazeta Radomska" (tygodnik) 1000; 23. „Siewca Prawdy" (tygodnik) 4500; 24. „Prawda Katolicka" (miesięcznik) 1900; 25. „COP" (tygodnik) 3500; 26. „Głos Młodej Wsi" (miesięcznik) 1000; 27. „Promień" (tygodnik) 1000; 28. „Nasza Walka" (dwutygodnik) 500; 29. „Polska Centralna" (tygodnik) 2000; 30. „Błyskawica" (miesięcznik) 700; 31. „Jutro Polski" (mutacja kielecka — tygodnik) 500. (CA KC PZPR 267/II-17).

ПРЕССА, РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ИЗДАТЕЛЬСТВА КПП
НА КЕЛЕЦКОЙ ЗЕМЛЕ

Генезис прессы Коммунистической Партии Польши берёт начало в период Раздела и складывается из общего опыта СДКПиЛ и ППС. Истоки пропагандистской и издательской деятельности революционных партий на Келецкой земле тесно связаны с событиями 1804—1905 годов на территории Радомской и Келецкой губерний, когда уже широко развилось распространение центральных изданий СДКПиЛ и ППС, начались различные формы массовой агитации и возникли первые законспирированные местные издательские центры. Из этих законспирированных ячеек, организованных в Радоме, Кельцах и Островце, распространялись многочисленные печатные и литографированные прокламации, **антивоенные и антицарские**, а также появлялись первые недолго просуществовавшие местные периодические издания.

Проблемы прессы КПП на всех партийных съездах, а также в центральных издательствах всегда поднимались в связи с распространением и прочими формами пропагандистской деятельности. Центральная пресса КПП и, между прочим, „Червоны штандар” и „Громада” достигала и Келецкой земли, а на страницах её появлялись корреспонденции из деревень и промышленных предприятий этого района. Хранение подобного издания или коммунистической прокламации составляло достаточное вещественное доказательство и основание для обвинительного акта, а затем суда, приговора и ссылки. Несмотря на многочисленные репрессии по отношению к коммунистам, в подполье не прекращалось распространение прессы и прочих центральных изданий КПП. В отдельные периоды, как например в 1924—1925 годы, а затем в 1932—1934 годах Радомско-келецкий округ КПП получал тысячи воззваний, прокламаций и так наз. „мотыльков”, которые самыми разными способами распространялись во время первомайских или иных рабочих манифестаций, что в повседневном партийном обиходе называлось „плакатированием”, „разбрасыванием” и „раздаванием”. Одновременно велись и прочие самые разнообразные формы массовой агитации: „штандарование”, „кредкование”, „малеванье”. Актуальные политические лозунги писались на транспарантах, которые несли или вывешивали во время забастовок, митингов, массовок, демонстраций. Голубям, например, привязывали красные ленты и выпускали их во время определённых акций.

Радомско-келецкий Окружной Комитет КПП в межвоенное двадцатилетие не имел своего печатного органа, хотя неоднократно делались попытки завести собственную подпольную типографию и издавать местное издание. Организованные КПП местные издательские центры в основном были оборудованы гектографами собственного производства, на которых печатались, главным образом, воззвания. Издательская деятельность усилилась в тридцатые годы на уровне окружных и квартальных комитетов. Кроме Кельц и Радомы стала работать гектография в Островце, Опатове и Липске. Печатались воззвания и листовки тиражом 500—1200 экземпляров. Преобладали воззвания к безработным и солдатам, призывы антивоенные и антигитлеровские, против снижения зарплаты и увольнений, а также призывающие к созданию монолитного антифашистского народного фронта. Десятки различных гектографированных призывов были изданы на локальных гектографах и распространены по Келецкой земле.

КПП издавала также и легальную криптопартийную прессу, распространяемую в Келецком воеводстве, и тоже использовавшую все возможные формы

легальной деятельности, в рамках которой проводились также распространение и пропагандистская деятельность.

КПП вместе со своей прессой и пропагандой была одной из многих, действующих на Келецкой земле партий в период межвоенного двадцатилетия. Она не была массовой партией. В начале 1938 года количество членов КПП в Келецко-Радомском округе составляло немногим более 550 человек. Нужно учесть, что это была самая преследуемая и единственная действовавшая в подполье партия. Она могла поставлять свою прессу только определённым группам и в большей степени на территории северной, а не южной Келецкой земли. В подобных условиях она не имела возможности завоевать обширное влияние. Но критерии, верно оценивающие деятельность КПП и её несомненное ориентирование в среде рабочего класса и особенно безработных, безземельных крестьян и еврейской бедноты, нельзя ставить в зависимость от величины тиражей и сравнивать с тиражами легальной прессы.

Роль прессы и пропаганды КПП состояла главным образом в том, что она консолидировала силы вокруг политической программы — наиболее радикальной и решительной среди всех прочих партий. Пресса и издательства КПП выполняли функции идейно-политическо-пропагандные и информационно-воспитательные, а также сыграли значительную организаторскую роль.

Коммунисты Келецкой земли вынесли из межвоенного двадцатилетия богатый опыт политической деятельности в условиях конспирации. Накопленный опыт и определил в период гитлеровской оккупации пути дальнейшей борьбы за национальное и социальное освобождение. Воспитанные в этих традициях члены КПП стали в годы Второй мировой войны создателями Польской Рабочей Партии и первыми солдатами Гвардии Людовой.

PRESS, DISTRIBUTION, AND PUBLICATIONS OF THE COMMUNIST PARTY OF POLAND

The origins of the Communist Party of Poland date back to the time of partition of Poland; it came into being as a result of common experiences of the Social-Democratic Party of the Kingdom of Poland and Lithuania — and Polish Socialist Party. The beginnings of the propagandist and publishing activity of the revolutionary parties in the Kielce Region were closely connected with the events in the years 1904—1906 in the Radom and Kielce Gubernya; when distribution of the central publications of the two parties increased on a large scale, various forms of mass agitation were initiated, and first local, conspirational printing centres were established. From those conspirational printing houses, organized in Radom, Kielce, and Ostrowiec Sw., a number of printed or duplicated anti-war and anti-tsarist leaflets, as well as first ephemeral periodicals, were put out.

The problems connected with the Communist press were discussed at all party rallies and among party central publishers, much care being always given to distribution and other forms of propagandist activities. Central organs of the Communist Party of Poland, **Red Banner** (Czerwony Sztandar) and **Community** (Gromada) among others, reached the Kielce Region and simultaneously, reports from the countryside and plants throughout the whole region were published in the columns of the papers. Being in possession of a Communist paper or a leaflet was enough evidence for prosecution, sentence, and imprisonment.

Despite numerous repressive measures against the Communists, conspirational distribution of the press and other leading publications of the Communist Party of Poland were carried on. At times, e.g. the years 1924—1925 and the years 1932—1934 the Radom—Kielce C.P.P. District received thousands of leaflets that were distributed during the First of May March and other worker manifestations. Simultaneously, various forms of mass agitation were carried on. Banners with current political slogans were carried through streets or hoisted during strikes, rallies, mass meetings and demonstrations. Pigeons were let fly with red sashes attached.

The Kielce—Radom C.P.P. had not its own press organ during the period of twenty years between the two World Wars although many a time attempts were made to set its own clandestine printing office working, and publish a local paper. Organized by the C.P.P. local publishing houses had, as a rule, simple, home-made hectographs, that printed mainly proclamations. Publishing activity became more intense in the thirties on the level of district party committees. Beside Kielce and Radom duplication was organized in Ostrowiec Sw., Opatów, and Lipsko.

Average impression of proclamations and leaflets numbered from 50 to 1200. They were distributed mostly among the unemployed and soldiers. Anti-war, anti-Hitlerite slogans as well as those condemning reductions and cuts in wages, along with slogans calling for a united antifascist popular front prevailed. Scores of various duplicated proclamations were issued by dint of local hectographs and distributed throughout the Kielce Region. C.P.P. sponsored lawfully clandestine party press that was distributed throughout the Kielce Region, and took up all possible forms of lawful activity, including press distribution and propaganda.

C.P.P., along with its press and propaganda, was one of the many parties operating in the area of the Kielce Region. It was not a mass party. Early in 1938 the number of the C.P.P. members in the Radom—Kielce District was a little over 550. C.P.P. was the only one clandestine party and most heavily victimized. Its press could reach only some specific circles, for the most part in the northern area of the Kielce Region. In such circumstances the party was not liable to gain vast influence. However, the criteria that value the activity of the C.P.P. and its undoubted survey of the situation of the working class (the unemployed, rural workers with no farmland of their own, and the poor Jews in particular) cannot be based merely on the number of its members. Similarly, the criteria that value the Communist press cannot be merely based on the number of copies issued in comparison with that of the lawfully recognized press.

The press and propagandist activity of the Communist Party of Poland was of great importance since it consolidated forces on the political program: the most radical and consistently revolutionary of all the programs elaborated by other parties. The press and publications of the C.P.P. fulfilled ideological, political, propagandist as well as informative and educational functions. Besides, their organizational role was of great importance. In the period between the two World Wars the Communists from the Kielce Region gained much experience in political activity in conspirational circumstances.

Armed with such rich experience they worked out further methods for national and social liberation during the Nazi occupation. Imbued with these traditions the members of the C.P.P. became the founders of the Polish Worker's Party at the time of the Second World War, and the first soldiers of the People's Guard.